

Sociaal-economische effectenanalyse integrale gebiedsaanpak (SEEA)

Gespreksprotocol voor gebiedssessies

Stijn Reinhard, Monica van Alphen, Veerle Siegerink, Daniëlle Ooms

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Sociaal-economische effectenanalyse integrale gebiedsaanpak (SEEA)

Gespreksprotocol voor gebiedssessies

Stijn Reinhard, Monica van Alphen, Veerle Siegerink, Daniëlle Ooms

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door
BIJ12 / IPO.

Wageningen Economic Research
Wageningen, april 2023

RAPPORT
2023-052

Stijn Reinhard, Monica van Alphen, Veerle Siegerink, Daniëlle Ooms, 2023. *Sociaal-economische effectenanalyse integrale gebiedsaanpak (SEEA); Gespreksprotocol voor gebiedssessies*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2023-052. 50 blz.; 16 fig.; 1 tab.; 9 ref.

Doel van het protocol is het operationeel maken van de sociaal-economische effectenanalyse (SEEA) voor provincies. Het gespreksprotocol beschrijft de werkwijze om in participatieve gebiedssessies, de sociaal-economische effecten in kaart te brengen met een SEEA-schema. Daarmee kunnen provincies op een gestructureerde en uniforme wijze de SEEA voor hun gebiedsprogramma's uitvoeren. In de gebiedssessies worden verwachte sociaal-economische effecten participatief aan de hand van 'SEEA-schema's' geïnventariseerd, onderbouwd en worden aandachtspunten geformuleerd voor beleid.

The objective of the protocol is to make the socio-economic impact analysis (SEEA) operational for provinces. The protocol describes the method for mapping out the socio-economic effects in participatory regional sessions using a SEEA scheme. This allows provinces to implement the SEEA for their regional programs in a structured and uniform manner. In the regional sessions, expected socio-economic effects are inventoried and substantiated in a participatory manner on the basis of 'SEEA schemes' and points for attention are formulated for policy.

Trefwoorden: sociaal-economische effecten, gespreksprotocol

© 2023 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2023
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2023-052 | Projectcode 2282700636

Foto omslag: Stijn Reinhard

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Provincies gaan sociaal-economische effecten van gebiedsmaatregelen rapporteren	5
1.2	Doel: operationeel maken sociaal-economische effectenanalyse	5
1.3	Kern van de methode zijn participatieve gebiedssessies	5
1.4	SEEA-methode is ontwikkeld in pilotsessies	6
1.5	Afbakening	6
1.6	Opbouw rapport	6
2	Gespreksprotocol voor de gebiedssessies	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Uitgangspunten van het protocol	7
2.3	Overzicht van het protocol	7
2.4	Vorbereiding	8
2.4.1	Tijd en locatie reserveren	8
2.4.2	Deelnemers uitnodigen	9
2.4.3	Rollen in de sessie verdelen	9
2.4.4	Inhoud vaststellen	10
2.4.5	Materialen per sessie	16
2.5	Invulling gebiedssessie	17
2.6	Uitwerking resultaten	23
3	Achtergrond van de methode	25
3.1	Twee schaalniveaus	25
3.2	SEEA-schema's zijn gebaseerd op Theory of Change	26
3.3	Methode sluit aan bij brede-welvaartperspectief	26
4	Aandachtspunten bij gebruik methode	29
4.1	Gespreksprotocol biedt handvaten, aanpassing in sessies mogelijk	29
4.2	Gespreksprotocol sluit aan bij verschillende stadia in de beleidsvorming	29
4.3	Maak een combinatie van deelgebiedsanalyses en GGA-analyses	29
4.4	Onderbouwing van effectrelaties	30
4.5	Deel kennis en ervaringen tussen provincies voor efficiëntie en consistentie	30
4.6	Mogelijke vervolgstappen	31
	Bronnen en literatuur	32
Bijlage 1	Sjablonen voor SEEA-schema's input voor sessies	33
Bijlage 2	Uitwerking van de resultaten: een voorbeeld	36
Bijlage 3	Grotere versies van de illustraties in het protocol	41
Bijlage 4	Presentatie voor introductie methodiek	44

1 Inleiding

1.1 Provincies gaan sociaal-economische effecten van gebiedsmaatregelen rapporteren

De gebiedsprogramma's die de provincies 1 juli 2023 opleveren, bevatten een beschrijving van de sociaal-economische effecten van de maatregelen, die worden ingezet om gebiedsdoelen te realiseren. Inzicht in de verwachte sociaal-economische effecten van het gebiedsprogramma is van belang om zicht te krijgen op de bredere effecten van de transitie in het landelijk gebied. Deze inzichten kunnen provincies gebruiken voor het afwegen van maatregelen, bij het maken van keuzes in de manier waarop de doelen worden bereikt en welk eventueel flankerend beleid passend is (Handreiking SEIA, LNV, 2023).

Deze notitie bevat een protocol voor het in kaart brengen van de sociaal-economische effecten in de gebiedsprogramma's, en beschrijft de achterliggende sociaal-economische effectenanalyse (SEEA), die Wageningen Economic Research heeft ontwikkeld op basis van de beproefde Theory of Change methode (zie paragraaf 3.2). Provincies kunnen deze gebruiken als input voor de verslaglegging over sociaal-economische effecten naar het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Met verdere concretisering van het gebiedsprogramma na 1 juli 2023 kan de sociaal-economische effectenanalyse ook verder worden ingevuld.

1.2 Doel: operationeel maken sociaal-economische effectenanalyse

Doel van het protocol is het operationeel maken van de sociaal-economische effectenanalyse, zodat de provincies deze op uniforme en participatieve wijze uit kunnen voeren binnen de ontwikkeling van gebiedsprogramma's. De methode voorziet provincies en de gebiedspartners van een werkwijze om samen te komen tot een sociaal-economische effectenanalyse op gebiedsniveau.

Het protocol draagt bij aan consistentie omdat hierdoor eenzelfde werkwijze wordt gebruikt in de gebiedsaanpak van verschillende gebieden, waardoor de resultaten van de gebiedsaanpak vergelijkbaar zijn. Het protocol faciliteert daarnaast een efficiënte werkwijze omdat de provincies en de gebieden de aanpak niet zelf hoeven te ontwikkelen. Aanvullend wordt met het protocol de kwaliteit van de uitvoering van de methode geborgd.

1.3 Kern van de methode zijn participatieve gebiedssessies

Kern van de methode voor sociaal-economische effectenanalyse zijn participatieve gebiedssessies. In de gebiedssessies worden verwachte sociaal-economische effecten participatief aan de hand van 'SEEA-schema's' op een gestructureerde manier geïnventariseerd, onderbouwd en worden aandachtspunten geformuleerd voor beleid. Aan de hand van informatie die in de gebiedssessies wordt opgehaald, hebben provincies een overzicht van verwachte gebiedsspecifieke sociaal-economische effecten. Aannames die in de sessie zijn gemaakt over effecten kunnen in een vervolgstap verder worden onderbouwd. Waar mogelijk kan flankerend beleid worden ontwikkeld om negatieve impact te voorkomen of verminderen.

De methode werkt met de voorliggende maatregelen in het gebiedsproces. In de gebiedsprogramma's worden de maatregelen eerst globaal benoemd voor zoekgebieden op een hoger schaalniveau binnen de provincie, zie bijvoorbeeld PPLG Overijssel (Overijssel, 2022). In een volgende stap worden de maatregelen verder vormgegeven en gekoppeld aan een specifiek deelgebied. De methode maakt onderscheid tussen dit hogere en lagere schaalniveau en kan daarom in beide fases van het gebiedsproces worden gebruikt (zie ook paragraaf 3.1).

1.4 SEEA-methode is ontwikkeld in pilotsessies

De beschreven methode is ontwikkeld en getoetst door Wageningen Economic Research op basis van een literatuurstudie en vier gebiedspilots in de provincies Overijssel (Ov) en Noord-Holland (NH):

- Springendal, Dal van de Mosbeek (Ov)
- Baarlingerpolder (Ov)
- Salland (Ov)
- Groene Hart Noord Holland (NH)

De literatuurstudie bouwt voort op de nationale studie naar de sociaal-economische effecten van het Programma Stikstof- en Natuurverbetering, uitgevoerd door Wageningen Economic Research in 2022 (Reinhard et al., 2022). In de nationale studie is deze methode waardevol gebleken. Deze studie gebruikt het concept van 'brede welvaart' als uitgangspunt voor sociaal-economische effecten. Daarnaast maakt deze studie gebruik van schema's gebaseerd op de Theory of Change (beschreven in paragraaf 3.2) om effectrelaties in kaart te brengen. Deze aanpak wordt in het protocol toegepast.

In de pilots zijn verschillende participatieve manieren getoetst om verwachte gebiedsspecifieke sociaal-economische effecten te inventariseren met gebiedspartners, stakeholders en/of experts. Dit is gedaan door per pilot gebiedssessies te organiseren. De pilotgebieden verschilden doelbewust in schaalniveau, deelnemers en getoetste gespreksmethodieken. Hierdoor konden verschillende elementen van de methode worden geëvalueerd om uiteindelijk tot een getest protocol te komen.

1.5 Afbakening

Dit rapport beschrijft het protocol om tot een sociaal-economische effectenanalyse van gebiedsgerichte maatregelen te komen. Aansluitend komt een notitie van Interprovinciaal Overleg (IPO) en LNV beschikbaar waarin is aangegeven hoe dit protocol kan worden gebruikt voor oplevering van de sociaal-economische effecten op 1 juli 2023, zoals weergegeven in de LNV handreiking (Handreiking SEIA, LNV, 2023). In die handreiking wordt onder andere aangegeven of maatregelen geclusterd mogen worden, en welke producten moeten worden ingestuurd.

De informatie over sociaal-economische effecten van maatregelen in deze notitie zijn gebaseerd op de uitkomsten van de vier gebiedspilots en de sociaal-economische analyse op landelijk niveau (Reinhard et al., 2022). De maatregelen die in deze pilots zijn geanalyseerd en in dit protocol als voorbeeld dienen zijn in samenspraak met de desbetreffende provincies uitgekozen. De ervaringen die zullen worden opgedaan in de gebiedssessies in de verschillende provincies, kunnen leiden tot aanscherping van dit protocol om het nog beter te laten aansluiten op de maatregelen van de provincies (die in ontwikkeling zijn).

1.6 Opbouw rapport

Het daadwerkelijke protocol voor het toepassen van de methode - de te doorlopen stappen ter voorbereiding, uitvoering en uitwerking van de werksessies in de gebieden - is beschreven in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 wordt een overzicht van de sociaal-economische effectenanalyse (SEEA) gegeven, waarin de achtergrond van de verschillende onderdelen van het protocol kort wordt beschreven. Aandachtspunten voor het uitrollen van de methode invulling door de provincies en voor het vervolg staan in hoofdstuk 4.

2 Gespreksprotocol voor de gebiedssessies

2.1 Inleiding

In de gebiedssessies worden verwachte sociaal-economische effecten participatief en gestructureerd geïnventariseerd aan de hand van 'SEEA-schema's' (sociaal-economische effectenanalyse) en onderbouwd en worden aandachtspunten geformuleerd voor beleid.

De SEEA-methode werkt met de voorliggende maatregelen in het gebiedsproces. Voor de gebiedssessies onderscheiden we twee schaalniveaus, een hoger schaalniveau, bijvoorbeeld gebiedsgerichte aanpak (GGA) gebieden of provincie, en lager schaalniveau, bijvoorbeeld de deelgebieden uit het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Voor de afbakening van deze niveaus, zie paragraaf 3.1. Dit hoofdstuk is het protocol dat beschrijft hoe provincies de SEEA-methode in gebiedssessies kunnen uitvoeren.

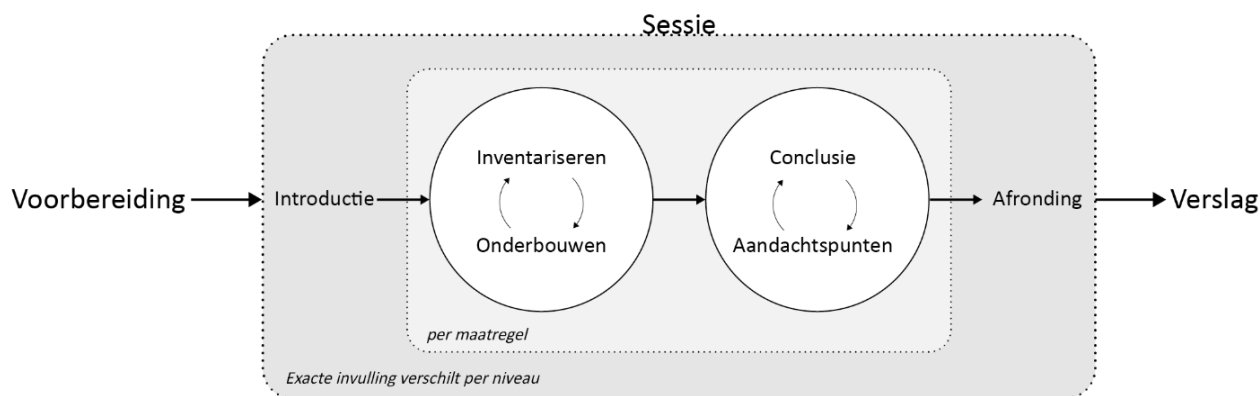
2.2 Uitgangspunten van het protocol

Uitgangspunten van het protocol zijn:

- De provincie is de beoogde gebruiker van het protocol, om de sociaal-economische effecten van gebiedsmaatregelen in beeld te brengen. De provincie bepaalt het schaalniveau waarop de sessies plaatsvinden, afhankelijk van de fase van beleidsvorming waarin de provincie zich bevindt. Zie toelichting op de schaalniveaus in paragraaf 3.1.
- Een organisatiecommissie organiseert de gebiedssessies en waarborgt dat de stappen van het protocol goed worden doorlopen. Deze commissie bevat tenminste een vertegenwoordiger van de provincie. Voor deelgebiedssessies is ook iemand van het betreffende deelgebied betrokken, bijvoorbeeld van de gemeente.
- Maatregelen die in de sessies worden geanalyseerd, zijn geselecteerd door de provincie. Voor de sessies op GGA-niveau zullen dat waarschijnlijk meer globaal beschreven individuele maatregelen zijn. Bijvoorbeeld: 'Hogere grondwaterstanden bij X % van het productiegrasland van melkveehouderijen middels onderwaterdrainage.' Op deelgebiedsniveau werkt de analyse het gemakkelijkst als de invulling van de maatregel zo concreet mogelijk is uitgewerkt (kan ook een pakket van maatregelen zijn). Bijvoorbeeld: '3 veehouderijbedrijven beëindigen bedrijfsvoering en 6 bedrijven extensiveren in het gebied, aanleg van bufferzone met natuur en zonneweide.'
- Het doel van de SEEA is zicht te krijgen op verwachte sociaal-economische effecten van maatregelen. Dit kan voor twee doeleinden worden gebruikt, die bepalen of maatregelen los of tegelijkertijd geanalyseerd worden:
 - (1) om maatregelen te vergelijken op basis van hun sociaal-economische effecten (bijvoorbeeld op GGA-niveau). In dit geval wordt het protocol doorlopen met losse maatregelen.
 - (2) voor het vormgeven van specifieke invulling van de maatregel of voor flankerend beleid (bijvoorbeeld op deelgebiedsniveau). In dit geval kan het relevante pakket aan maatregelen dat is voorzien voor een deelgebied als geheel worden geanalyseerd.

2.3 Overzicht van het protocol

Figuur 2.1 geeft een overzicht van het hele proces van de gebiedssessies: voorbereiding - sessie - verslaglegging.

Figuur 2.1 Overzicht van het proces van de gebiedssessies

Binnen elke gebiedssessie wordt de volgende globale opzet gevolgd. Deze opzet van ongeveer drie uur is passend voor het analyseren van twee maatregelen. Stap twee en drie kunnen iteratief worden uitgevoerd totdat alle maatregelen zijn geanalyseerd. Hoe bekender deelnemers zijn met de aanpak, hoe meer maatregelen in dezelfde tijdsduur kunnen worden doorlopen.

Globale opzet gebiedssessie (~2,5 uur)	
Stap 1: Introductie 20 min	Deelnemers maken kennis met elkaar, communicatie over aanleiding en doel van de bijeenkomst, uitleggen van de methode en afbakenen van de analyse.
Stap 2: Inventariseren en onderbouwen 35 min per maatregel	Maken van een brede inventarisatie van de verwachte sociaal-economische effecten die door de maatregel in het gebied zullen optreden. Werken met een SEEA-schema op posterformaat (A0-formaat) waarop deelnemers sociaal-economische effecten in- of aanvullen door het plakken van post-its. Plenaire discussie, waarbij aannames en onderbouwing van effecten en hun onderlinge verbanden expliciet worden gemaakt.
Stap 3: Conclusies en aandachtspunten 25 min per maatregel	Opgestelde SEEA-schema samenvatten en controle bij de deelnemers of de verwachte sociaal-economische effecten van de maatregel goed zijn weergegeven. Aan de hand daarvan worden aandachtspunten voor vervolgstappen door de beleidsmaker (in onderzoek, implementatie en flankerend beleid) geformuleerd.
Stap 4: Afronding 10 min	Afsluiten van de sessie en planning maken voor een volgende sessie of andere vervolgstappen overeenkomen.

De opzet van de vier stappen zijn hetzelfde voor het hoge en lage schaalniveau. De precieze invulling van de sessies verschilt tussen beide schaalniveaus. Deze verschillen worden in het protocol benoemd (en in rood weergegeven) wanneer van toepassing.

2.4 Vorbereiding

2.4.1 Tijd en locatie reserveren

Voor een gebiedssessie moet voldoende tijd worden uitgetrokken. Uit de pilots is gebleken dat deelnemers eerst bekend moeten raken met de aanpak, voordat zij goed hun inbreng kunnen leveren over de effecten van een maatregel. Gaandeweg raken deelnemers meer bekend met de aanpak en zal het doorlopen van één maatregel sneller gaan.

Om de energie in de sessies hoog te houden, wordt per sessie een tijdsduur van ongeveer tweeënhalf uur aangeraden. Per sessie kunnen dan ongeveer twee tot drie maatregelen besproken worden, afhankelijk van de voortvarendheid van de groep en hun bekendheid met de methode, de maatregel en het gebied. Het aantal sessies dat nodig is, hangt af van het aantal maatregelen dat wordt geanalyseerd.

Om een hoge opkomst te borgen, dienen de sessies ruim van tevoren ingepland te worden. Bij een deelgebiedssessie kan het handig zijn om de sessies in de avonduren te organiseren, om meer belanghebbenden in de gelegenheid te stellen deel te nemen. Ten slotte is het nodig een locatie te reserveren. De methode leent zich niet voor een online of hybride setting.

2.4.2 Deelnemers uitnodigen

De deelnemers aan de gebiedssessie zorgen ervoor dat gebiedsspecifieke kennis wordt ingezet om de sociaal-economische effecten van een maatregel(pakket) te bepalen. Wie deelneemt aan sessies wordt bepaald op basis van de maatregelen, het gekozen gebied en schaalniveau.

Op GGA-niveau zijn dit experts die de effecten van maatregelen op regionaal niveau kunnen inschatten op basis van professionele expertise. Dit kunnen medewerkers van de provincie of gemeente zijn. Hun expertise kan kennis van het gebied zijn, van een maatregel, of van een sociaal-economisch thema. Bij voorkeur is kennis die raakt aan alle brede-welvaartthema's aanwezig in de groep: materiële welvaart, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, gezondheid, veiligheid, subjectief welzijn en milieu (meer uitleg over de brede-welvaartthema's staat in paragraaf 3.2). Gegeven de specifieke context van de sessies is daarnaast ook kennis over agrarische bedrijven, de landbouwketen, ruimtelijke ordening en eventuele specifieke gebiedskenmerken (bijvoorbeeld veenweide) aanwezig (deze kennis kan via medewerkers van provincie of gemeente worden ingebracht). Op het GGA-niveau is het bovendien belangrijk dat deelnemers bereid zijn om hun kennis over effecten van maatregelen te delen, zonder zelf direct persoonlijk belang te hebben bij de maatregelen.

Op deelgebiedsniveau zijn deelnemers mensen die kennis hebben van het specifieke deelgebied en de daarvoor gekozen gebiedsmaatregel(en). Zij kennen het gebied goed en zijn bij voorkeur betrokken geweest in het gebiedsproces waarin de maatregel is opgesteld. Daarnaast kunnen op deelgebiedsniveau de relevante directe belanghebbenden in het gebied worden uitgenodigd. Zij kunnen goed invulling geven aan vragen rond onderwerpen als ervaren leefbaarheid, sociale cohesie of ervaren veiligheid. Bij voorkeur zijn mensen uit de volgende groepen aanwezig: agrariërs, dorpsbewoners, medewerkers gemeente, lokale ondernemers en lokale belangengroepen.

Voor beide typen sessies dient een zorgvuldige keuze te worden gemaakt wie wordt uitgenodigd, zodat alle relevante expertises en partijen een stem in het proces krijgen. Dit vergroot de betrouwbaarheid van de resultaten en de legitimiteit van het analyseproces. Voor de deelnemers zelf is het ook belangrijk te weten waarom zij zijn geselecteerd, zodat zij weten vanuit welke rol zij spreken en zich hierbij comfortabel voelen. Het is aan de gespreksleider om tijdens de sessie na te gaan of het kennisniveau voldoende is om uitspraken te kunnen doen over een effectrelatie. In geval van onvoldoende kennis, kan de notulist dit opnemen als aandachtspunt voor verdere onderbouwing (zie bijlage 2).

Om het gesprek goed te kunnen voeren is een groep van 10 tot 15 deelnemers gewenst. Bij minder deelnemers is het de vraag of voldoende verschillende perspectieven aanwezig zijn, bij meer deelnemers zal niet genoeg tijd zijn om iedereen voldoende aan het woord te laten. Bij meer dan 10 deelnemers kan in eventueel in groepen worden gewerkt, waarna plenair wordt teruggekoppeld.

2.4.3 Rollen in de sessie verdelen

In de sessie worden vervuld bij voorkeur de organisatiecommissie de volgende functies:

- Gespreksleider. Zit de bijeenkomst voor, zorgt ervoor dat het protocol wordt gevolgd en borgt dat een zinvolle discussie wordt gevoerd waarmee een SEEA-schema van de maatregel wordt opgesteld. De gespreksleider moet:
 - Kennis hebben over het toepassen van de methode (kan via een training)
 - Ervaring hebben als facilitator en goed kunnen 'timekeeping'
 - Om kunnen gaan met gevoeligheden en stevig in de schoenen staan
 - Enige inhoudelijke kennis hebben van de maatregel(en) en de context van het PPLG
 - Onafhankelijk zijn van de maatregel(en)

-
- 'Maatregel-eigenaar'. Beschrijft tijdens de introductie de maatregel(en) waarvan de effecten worden besproken en specificeert het gebied waar de maatregelen worden toegepast. Vragen over de definitie en invulling van de maatregel kunnen door deze persoon worden beantwoord. Dit is bij voorkeur een medewerker van de provincie.
 - Notulist. Houdt tijdens de bijeenkomst de verslaglegging bij en werkt deze naderhand uit (zie paragraaf 2.6 Uitwerking resultaten). Het verslag bestaat in ieder geval uit het ingevulde SEEA-schema met een toelichting, conclusies en aandachtspunten voor de beleidsmakers.

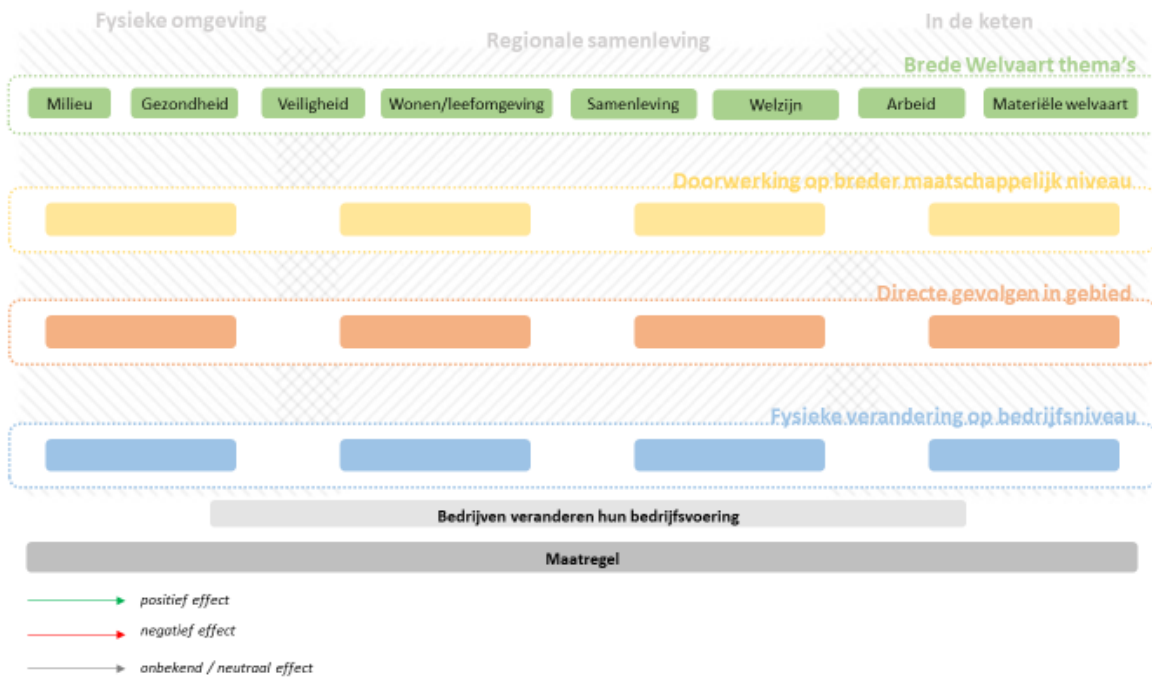
2.4.4 Inhoud vaststellen

De organisatiecommissie maakt een plan hoe de te analyseren maatregelen over de geplande sessies worden verdeeld. Dan worden per sessie de introductiepresentatie en de basis-SEEA-schema's voorbereid. In de introductiepresentatie komt in ieder geval aan bod (een voorbeeldpresentatie is gegeven in bijlage 4):

- Doel van de sessies (zie paragraaf 2.2), context van het beleidsproces
- Uitleg van de methode
- Afbakening van de maatregel(en) en het gebied die besproken zullen worden (dit wordt bij voorkeur door de maatregel-eigenaar gepresenteerd). De tijdshorizon die grofweg in beeld wordt gebracht, is de komende vijf tot tien jaar.

Ter voorbereiding van de gebiedssessie worden SEEA-schema's voorbereid. Voor de sessies op GGA-niveau wordt aangeraden de sessies te beginnen met een op hoofdlijnen ingevuld SEEA-schema (het sjabloon). Deze sjablonen worden door deelnemers aangevuld met effecten specifiek voor het gebied. Dit scheelt tijd in de sessie om tot reeds bekende sociaal-economische effecten te komen. Figuur 2.5, 2.6, 2.7 (zie ook bijlage 1) geven SEEA-sjablonen voor drie veelvoorkomende maatregelen: aankoop veehouderijbedrijven, extensivering, vernatting in combinatie met onderwaterdrainage in veenweidegebieden. Deze zijn ook beschikbaar in powerpoint-format, zodat provincies deze kunnen aanpassen in sessies. Voor de sessies op deelgebiedsniveau kan het best worden gestart met het vrijwel lege deelgebiedsjabloon (zie figuur 2.8).

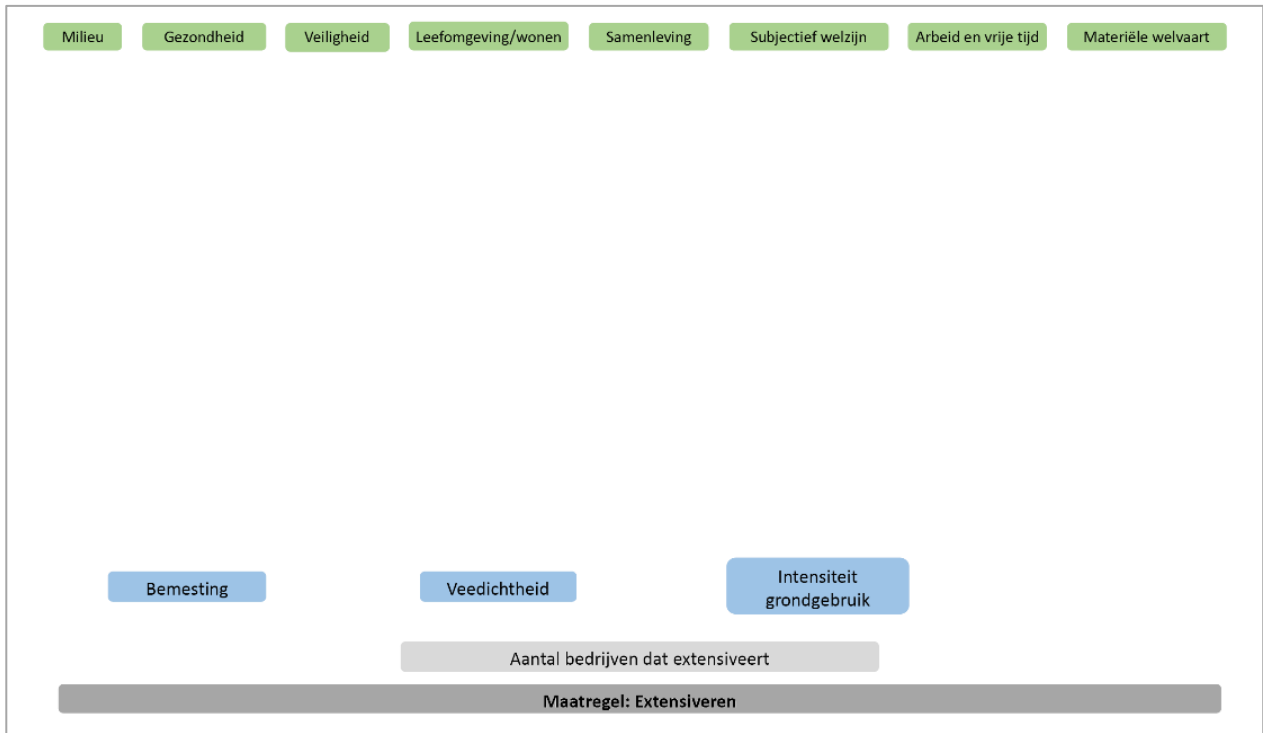
Figuur 2.2 geeft de onderdelen van een SEEA-schema zoals te gebruiken in de gebiedssessies conceptueel weer. In de context van de gebiedssessies begint het schema en het gesprek onderaan bij de maatregel en de invulling daarvan (donker en licht grijs in de figuren). Daarna volgt de verwachte directe fysieke verandering op bedrijfsniveau (blauw). Vervolgens welke directe gevolgen dit teweeg brengt in het gebied (oranje) en hoe dit doorwerkt op breder maatschappelijk niveau (geel). Boven aan het schema staan brede-welvaartthema's (groen). Deze laten zien op welk thema van maatschappelijke welvaart de maatregel uiteindelijk doorwerkt, en helpen waarborgen dat de volledige breedte aan effecten op de welvaart van inwoners wordt meegenomen in de discussie en analyse. Figuur 2.3a-e geeft stapsgewijs weer hoe een SEEA-schema is opgebouwd, figuur 2.3e is een ingevuld voorbeeld. Figuur 2.4 is te zien hoe de effecten grofweg in drie groepen onderscheiden kunnen worden: effecten in het fysieke domein (links), in het maatschappelijke domein (midden) en het economische domein (rechts).

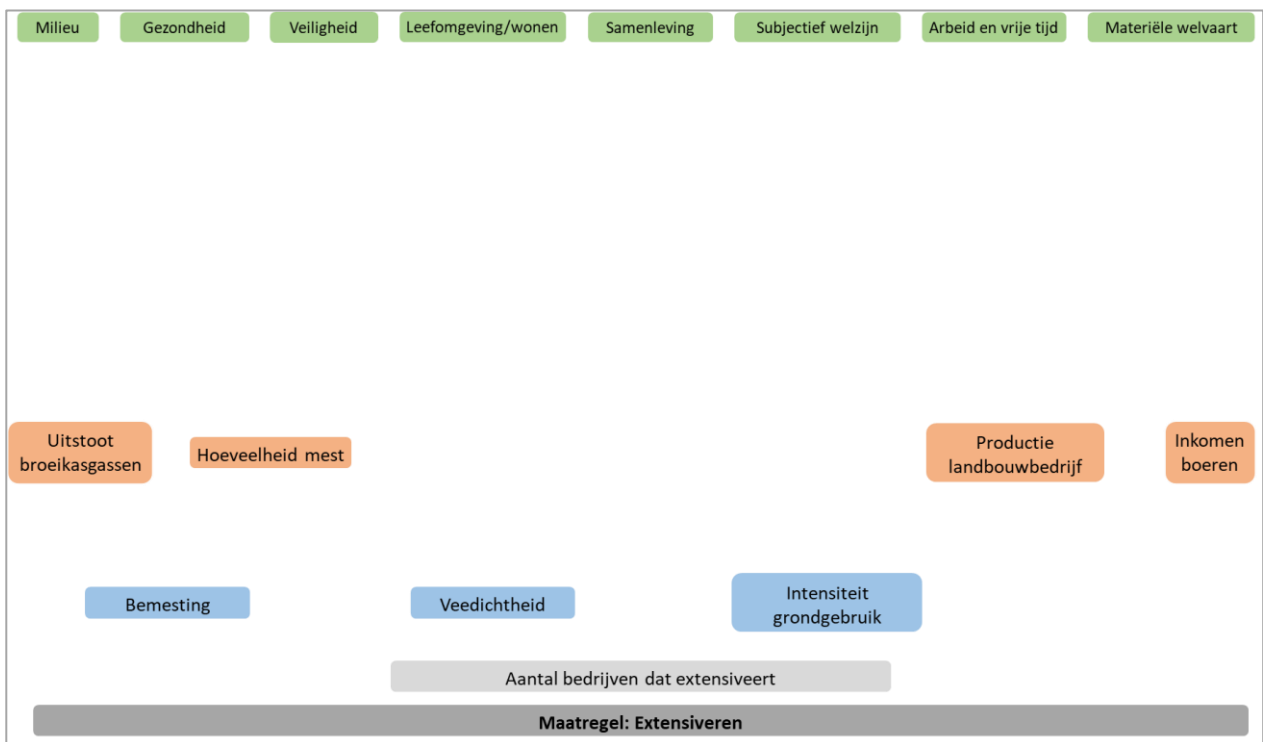
Figuur 2.2 Schematische weergave van de onderdelen van een SEEA-schema (zoals te gebruiken in de gebiedssessies)

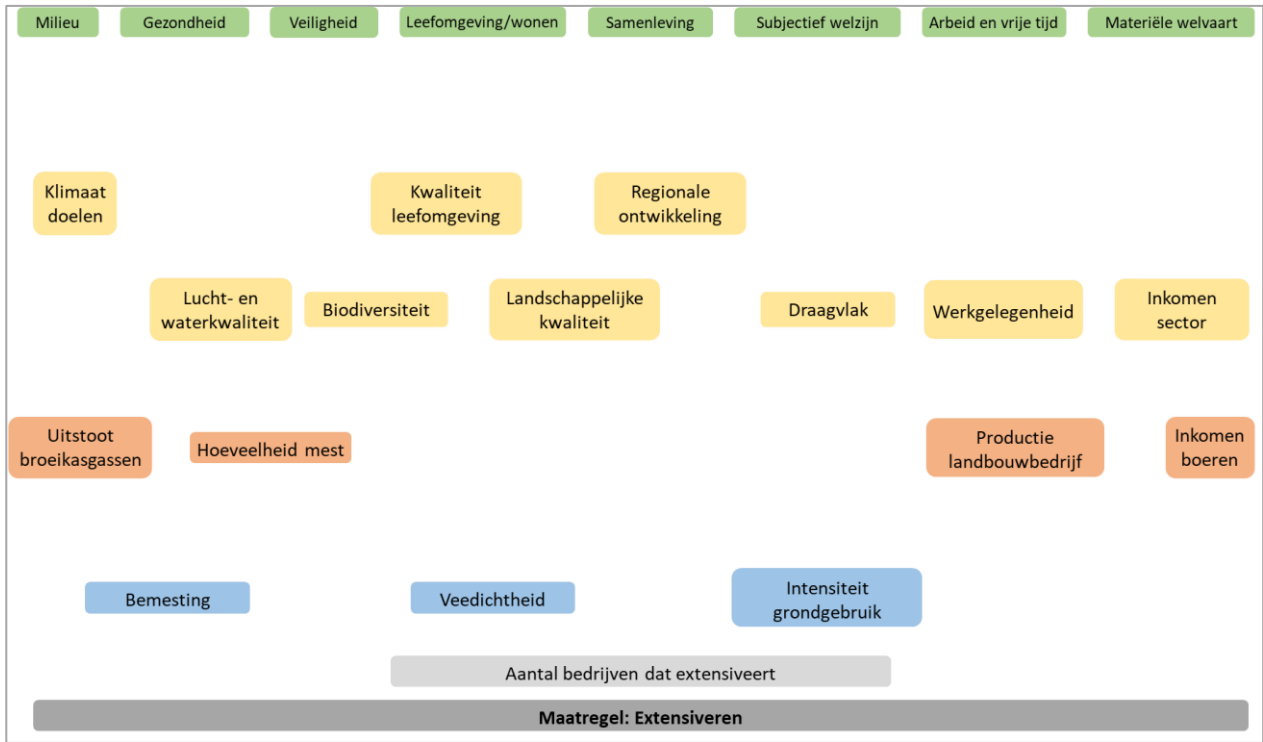
Figuur 2.3a Opbouw SEEA-schema stap 1, bepalen van maatregel en de invulling hiervan (donker en licht grijs) en de brede-welvaartthema's waarna toegewerkt wordt (groen)

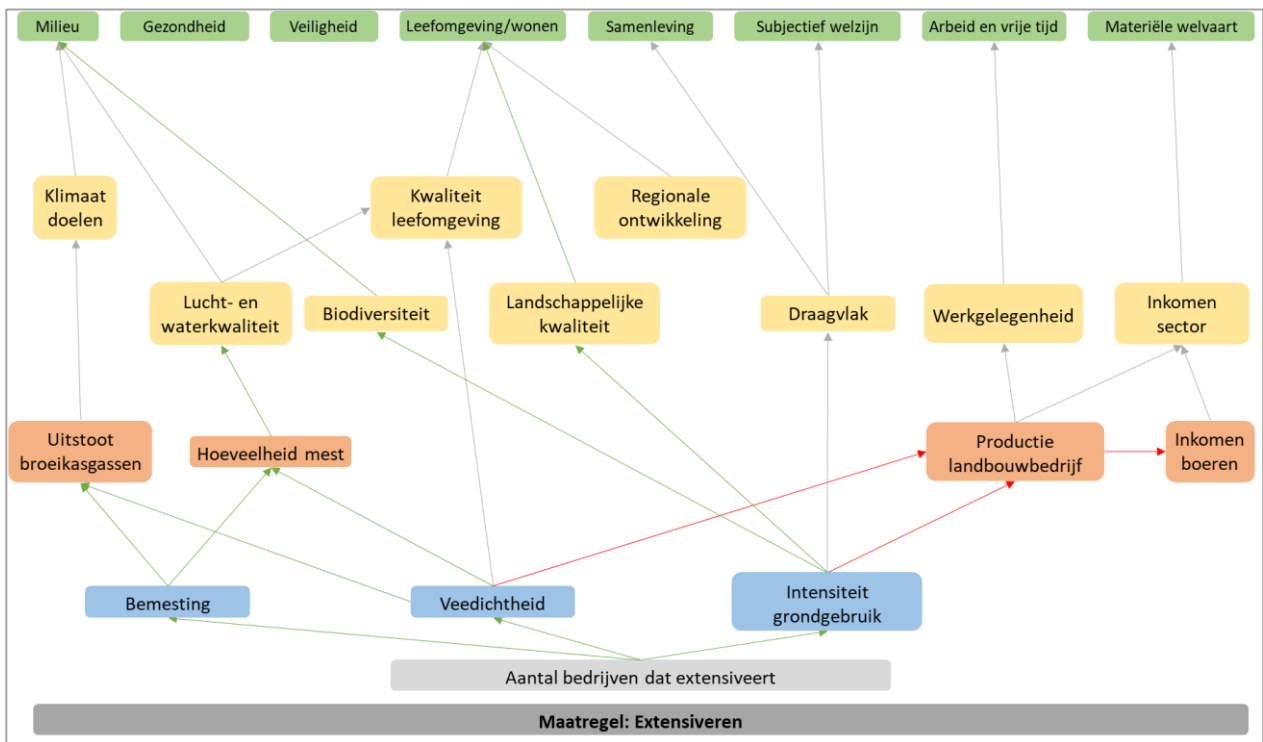
Figuur 2.3b Opbouw SEEA-schema stap 2, directe fysieke verandering op bedrijfsniveau (blauw)

Figuur 2.3c Opbouw SEEA-schema stap 3, directe gevolgen in het gebied (oranje)

Figuur 2.3d Opbouw SEEA-schema stap 4, doorwerking op breder maatschappelijk niveau (geel)

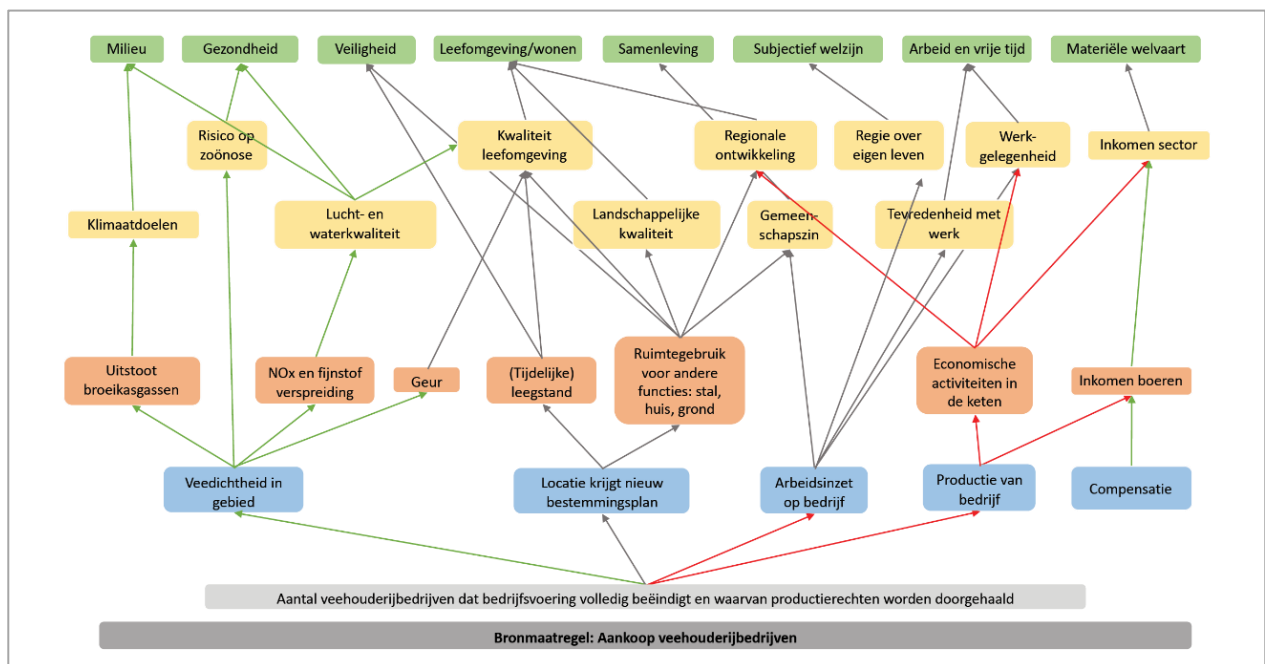

Figuur 2.3e Opbouw SEEA-schema stap 5, toevoegen van pijlen om relaties tussen effecten te duiden, en daarmee visueel meer overzicht te creëren (groen is positief, rood is negatief, grijs is neutraal/onbekend)

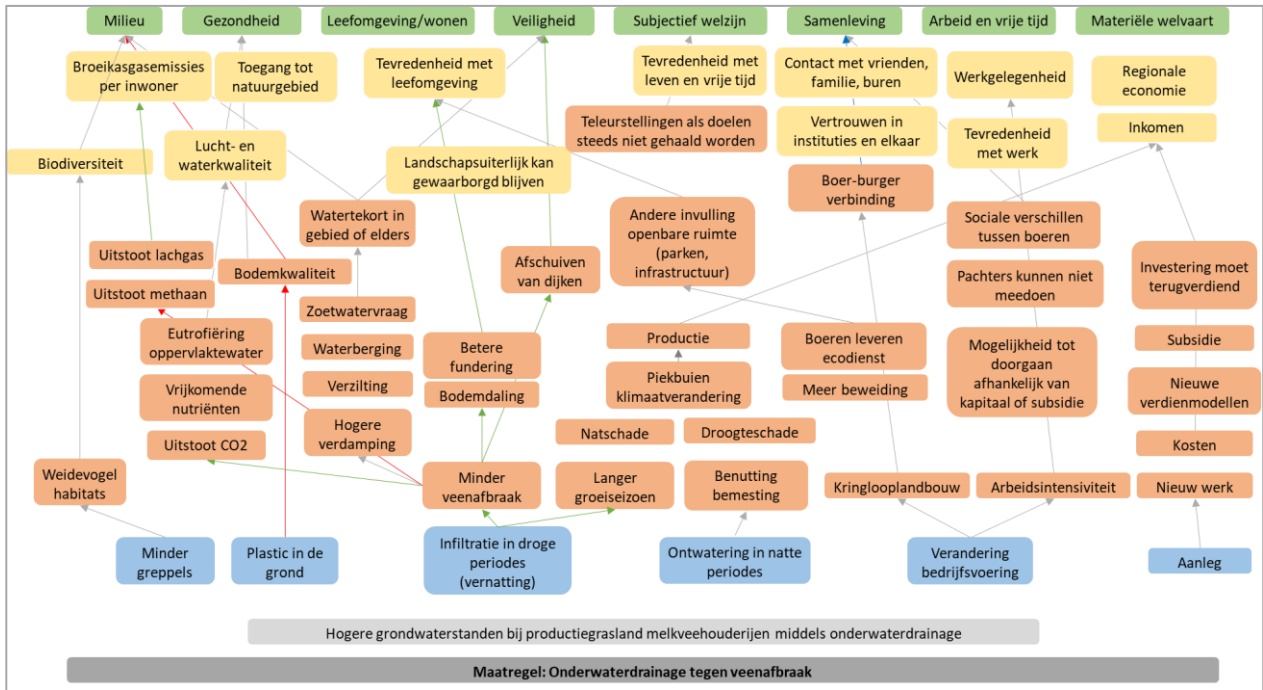

Figuur 2.4 Indeling van effecten naar drie domeinen

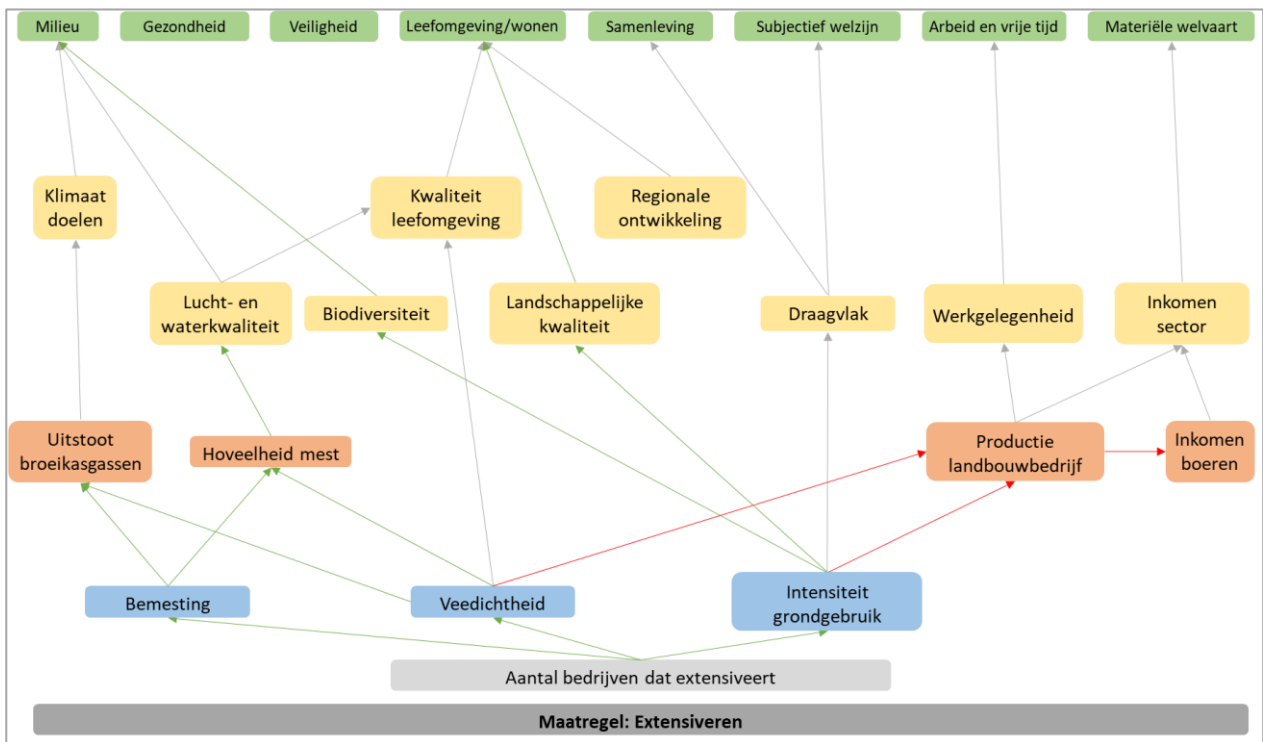
In de schema's kan gebruikgemaakt worden van pijlen om relaties tussen effecten te duiden, en daarmee visueel meer overzicht te creëren (zie figuur 2.3). Deze relatie kan positief zijn, wanneer dit door iedereen als een positief effect wordt ervaren. In dit geval kan een pijl groen gekleurd worden. Bijvoorbeeld: 'Door extensiveren neemt de veedichtheid af.' Dit effect wordt positief gewaardeerd omdat het in lijn is met het beleid/doel. Ander voorbeeld van een positief effect: 'Door het verminderen van veenaafbraak wordt minder CO₂ uitgestoten.' Wanneer de relatie als negatief wordt gezien, kan de pijl rood gekleurd worden. Bijvoorbeeld: 'Door de afname van veehouderijproductie neemt de werkgelegenheid in het gebied af.' De relatie kan ook onbekend of neutraal zijn, bijvoorbeeld 'door de komst van nieuwe plattelandsbewoners verandert de gezamenlijke zinnelijkheid'. Of dit een positieve of negatieve verandering is, is niet objectief vast te stellen. In dit geval wordt de pijl grijs gekleurd.

Figuur 2.5 GGA Sjabloon aankoop veehouderijbedrijven

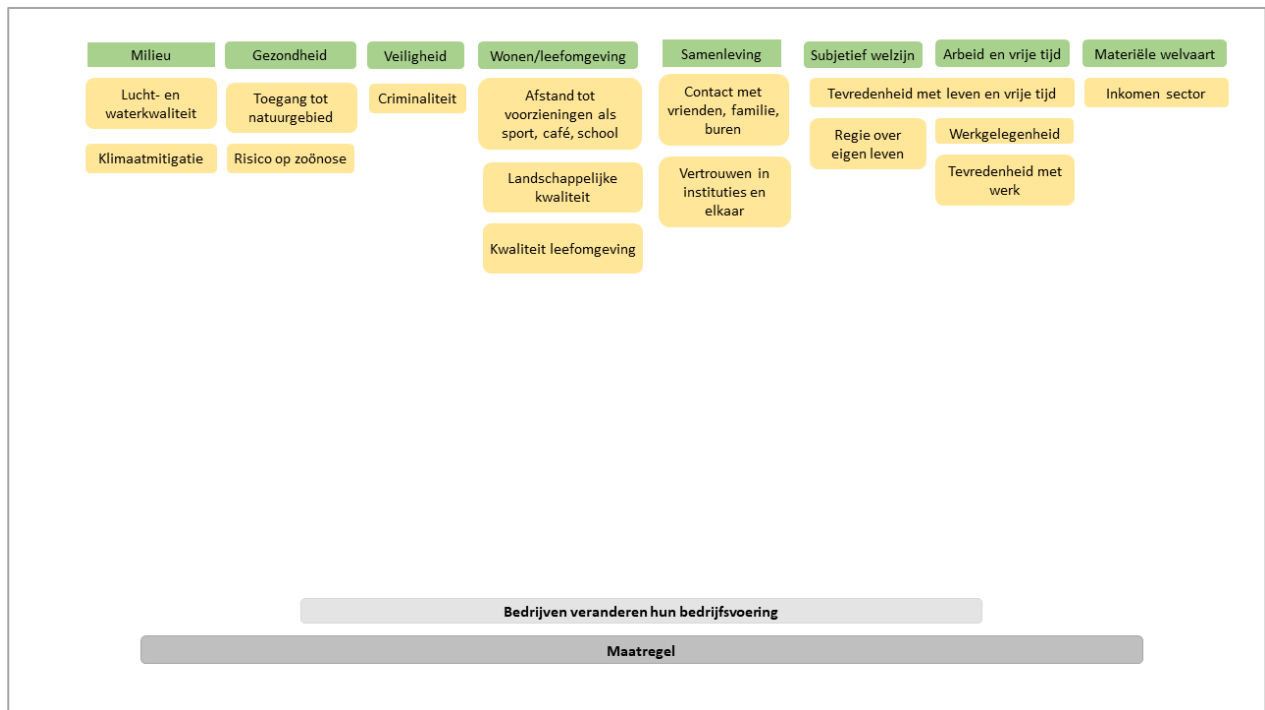
Figuur 2.6 GGA-sjabloon vernatting in combinatie met onderwaterdrainage in veenweidegebieden

Figuur 2.7 GGA-sjabloon extensivering

Op deelgebiedsniveau zijn de maatregelen verder uitgewerkt voor de lokale omstandigheden en is een analyse van een geheel pakket aan maatregelen relevant. Dit maakt het deelgebiedsniveau minder geschikt om met sjablonen te werken. Juist op deelgebiedsniveau kan interactie met stakeholders belangrijk zijn om het draagvlak te vergroten. Daarom kan het bij sessies op deelgebiedsniveau de voorkeur verdienen om met (vrijwel) lege SEEA-schema's te starten, waarin alleen de onderste laag en bovenste laag staan weergegeven. Zie figuur 2.8. Deze aanpak zorgt ervoor dat ruimte kan worden gegeven aan alle sociaal-economische effecten die bij de deelnemers opkomen. Als de deelnemers eenmaal vertrouwd zijn met de aanpak kan ook een door de provincie tevoren deels ingevuld SEEA-schema als startpunt worden gekozen (in

overleg met de deelnemers). Het idee van een SEEA-schema dient wel van tevoren kort toegelicht te worden. Voor een aantal deelnemers zal het niet werken om te starten met een theoretische uitleg over de achterliggende methode. In dat geval werkt het beter om een aantrekkelijk voorbeeld te tonen en dan snel zelf aan de slag te gaan.

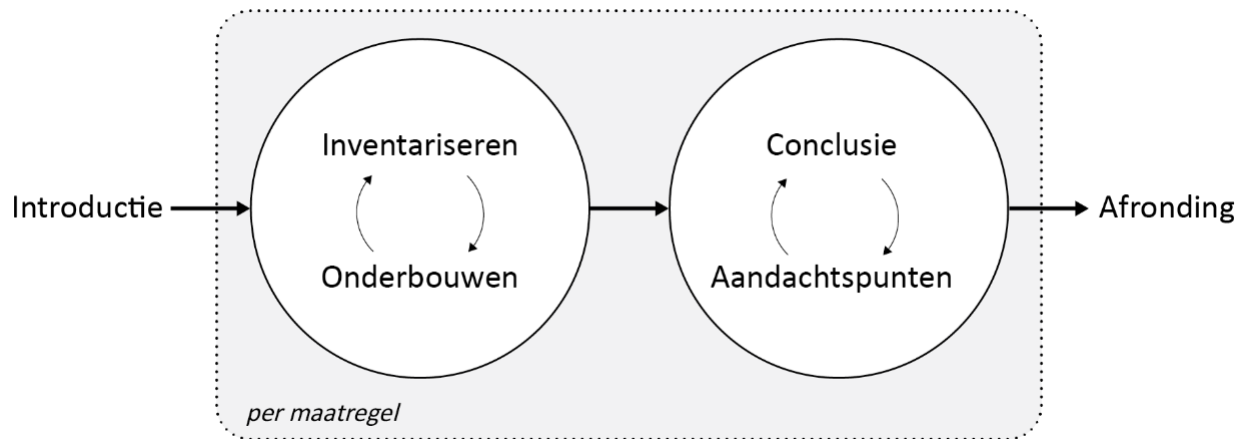
Figuur 2.8 Deelgebied sjabloon

2.4.5 Materialen per sessie

Voorzien van de volgende materialen:

- Geprint start SEEA-schema per maatregel op A0-posterformaat (provincie of gemeente heeft waarschijnlijk mogelijkheid om in huis A0 te printen, anders kan een 'copyshop' op A0 printen)
- Post-its voor de deelnemers
- 'Parkeerflap': leeg A0 vel
- Stiften en pennen
- Beamer en laptop voor presentatie

2.5 Invulling gebiedssessie

Figuur 2.9 Overzicht van de stappen in de gebiedssessie

Onderstaande stappen van het protocol gelden voor GGA-niveau en deelgebiedsniveau. Met rood is aangegeven wanneer het protocol verschilt tussen deze schaalniveaus. Zie bijlage 3 voor grotere versies van de figuren die in het protocol ter illustratie zijn opgenomen.

Stap 1: Introductie

Welkom en opening

Gespreksleider introduceert sessie: aanleiding, doel en deelnemers (voorstelronde)

- Doel van de sessie en gebruik van de resultaten moet duidelijk zijn
- Check of deelnemers weten vanuit welke rol ze deelnemen in de sessie, **bijvoorbeeld in de rol van expert in de GGA-sessie of als stakeholder van het gebied in een deelgebiedsessie**

Resultaat

- Deelnemers kennen doel van de sessie, hun rol en gebruik resultaten (zie paragraaf 2.4 uitwerking resultaten)

Presentatie SEEA-methode

Gespreksleider geeft korte presentatie over methode, context en plan van aanpak.

- Methode kan het best aan de hand van een simpel voorbeeld worden uitgelegd. Zie voorbeeld in bijlage 3. **In een deelgebiedsessie werkt het goed om de methode enkel aan de hand van een voorbeeld uit te leggen en niet expliciet in te gaan op de achtergrond van de ToC-methodiek.**

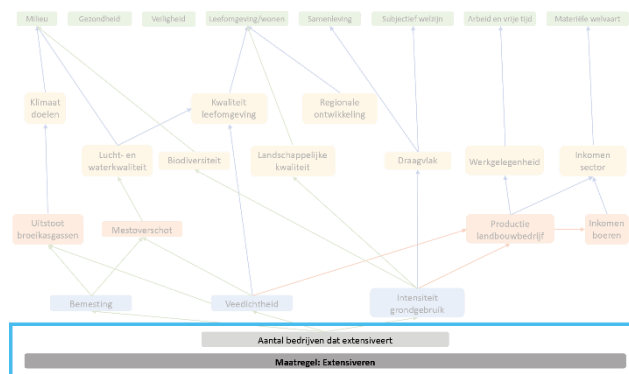
Resultaat

- Deelnemers begrijpen de methode voldoende om deze toe te passen in de sessie

Afbakening maatregelen en gebied.

Maatregel-eigenaar introduceert de maatregel(en) die tijdens de sessie geanalyseerd zullen worden, de status van het beleidsproces en de gebiedsafbakening.

Kan onderdeel zijn van de presentatie.

- De maatregel moet concreet zijn om effecten te kunnen benoemen.
- Maak eventuele (hypothetische) aannames om de maatregel nader te concretiseren. Bijvoorbeeld: 'We gaan ervan uit dat deze maatregel wordt ingevoerd bij 30% van de veehouderijen.'
- Geef tijd om met elkaar de maatregel te concretiseren en eventuele onduidelijkheden weg te nemen. De maatregel moet werkbaar zijn voor de sessie.
- Afbakening van gebied is belangrijk om concreet te maken op welk schaalniveau de maatregel wordt ingevoerd.

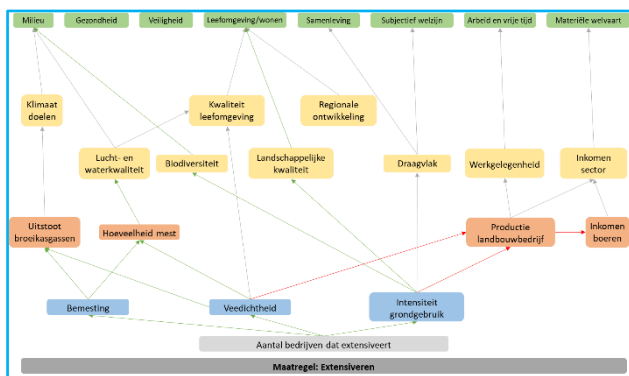
Resultaat

- Maatregel is voor alle deelnemers duidelijk

Stap 2: Inventarisatie en onderbouwing

Toelichting SEEA-sjabloon (op GGA-niveau, deze stap niet op deelgebiedniveau)

Gespreksleider licht het deels ingevulde SEEA-schema toe, zoals dat op de poster staat.

- Benadruk dat het schema pas gedeeltelijk en algemeen is ingevuld. Deelnemers specificeren de effecten voor het (afgebakende) gebied.
- Check of er vragen zijn over effecten op het schema, of dat er effecten zijn die mensen voor deze provincie of dit gebied niet relevant vinden.

Resultaat

Aanvulling door deelnemers.

Gespreksleider vraagt deelnemers om (sociaal-economische) effecten die willen toevoegen aan het SEEA-schema (additionele effecten of specifieke effecten voor dit gebied) op post-its te schrijven. **Op deelgebiedsniveau gebruik je hier het deelgebiedsjabloon (figuur 2.8).**

- Deelnemers vinden de effecten op het SEEA-schema relevant voor de maatregel en het gebied.
- Geef een moment om dit individueel, in stilte, te doen.
- Toevoegingen mogen ook nuanceringen zijn van effecten die al in het schema weergegeven staan.
- Het gaat om neveneffecten (niet om de directe doelstellingen) van de maatregel.
- Idealiter geeft elke post-it een (geïsoleerd) effect aan.

Resultaat

Discussie plenair

Groep verzamelt zich rond het SEEA-schema.

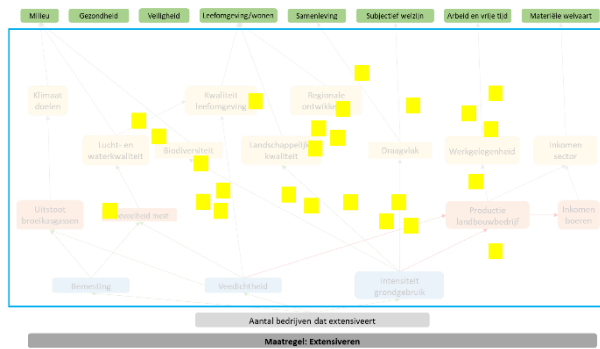
Gespreksleider vraagt deelnemers om de beurt om een van hun post-its op te plakken en toe te lichten.

Gespreksleider vraagt bij deelnemer door naar redentatie, aannames, onderbouwing en checkt of de groep eens is met dit effect.

Indien gewenst, kunnen (gekleurde) pijlen getrokken worden om relaties tussen effecten weer te geven.

- Deelnemers hebben een of meer post-its ingevuld met effecten.
- De discussie verloopt in grote lijnen per Brede welvaartthema.
- Plak post-its zo veel mogelijk per thema bij elkaar.
- Zorg dat alle thema's aan bod komen maar voel ook aan waar het zwaartepunt van de discussie ligt. Niet alle thema's zullen even zijn relevant bij de maatregel.
- Gespreksleider dient te waarborgen dat alle deelnemers aan het woord komen.
- Als er een verschillend inzicht is, maak de aannames zo veel mogelijk expliciet.
- Wanneer deelnemers aan mitigerende maatregelen denken of in effecten op de zeer lange termijn, plak deze onderwerpen dan op een 'parkeerflap'. Deze kunnen later nog aangehaald worden of in de verslaglegging worden genoemd.
- Bij het intekenen van pijlen worden met de kleur van de pijl het type effect geïdentificeerd. Rode pijlen geven een negatief effect (bijvoorbeeld: bedrijvigheid zal afnemen door de maatregel). Groene pijlen geven een positief effect (bijvoorbeeld: inkomen van boeren neemt toe). Grijs pijlen duiden een onbekend of neutraal effect.

Stap 2: Inventarisatie en onderbouwing

Resultaat

Verdiepingslag.

Na een eerste brede inventarisatie wordt doorgevraagd, vooral naar effecten waar veel discussie of onzekerheid over was.

Deze stap kan organisch tijdens de plenaire discussie plaatsvinden of erna.

Aannames of effecten die (nog) niet goed kunnen worden onderbouwd, worden ook genoteerd. De provincie kan deze effecten na sessies nader (laten) onderzoeken.

- Alle post-its zijn besproken en op de goede plaats op het SEEA-schema geplakt.

Vragen om te stellen:

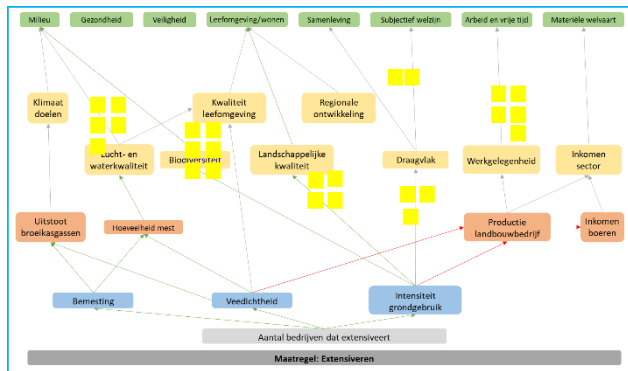
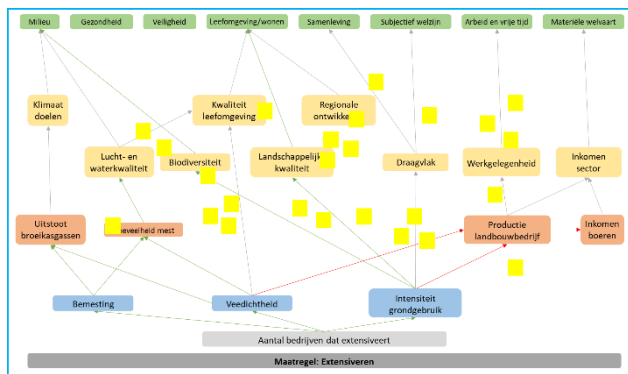
- Waardoor komt dit effect tot stand? Wat is de lijn van onder naar boven in het schema?
- Onder welke omstandigheden vindt dit effect wel of niet plaats ('als-dit, dan-dat')?
- Wie krijgt te maken met het effect? Geldt het effect voor specifieke groepen uit de samenleving?
- Wat is het effect van de maatregel in de autonome ontwikkeling (onderscheid autonome ontwikkeling en effect maatregel)
- Welke informatie of data zou kunnen worden geraadpleegd om (relaties tussen) effecten kwantitatief of kwalitatief te onderbouwen?
- Vindt het effect van de maatregel plaats in een specifiek (deel)gebied of in gelijke mate in het hele gebied?
- Op welk brede-welvaartthema's zal het effect uiteindelijk invloed hebben?
- Na of tijdens de afronding kunnen effecten geclusterd worden, eventueel samen met deelnemers. Dubbele post-its worden weggehaald om overzicht te creëren.

Afronding inventarisatie

Gespreksleider rondt af door te checken of er nog relevante effecten zijn die niet besproken zijn.

Hier kan een pauze ingelast worden.

Stap 2: Inventarisatie en onderbouwing

Resultaat

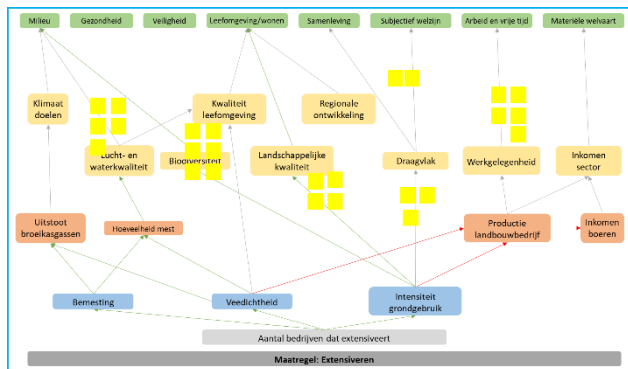
- SEEA-schema is ingevuld en deelnemers hebben relevante toelichting gegeven.

Stap 3: Conclusies en formuleren aandachtspunten

Hoofdconclusies.

Gespreksleider doorloopt het schema en vraagt per thema hoe dit thema beïnvloed zal worden door de maatregel.

Daarna wordt gezamenlijk een conclusie getrokken over het gehele schema: wat veel naar voren komt en belangrijk is.

Vragen:

- Kunnen de deelnemers zich vinden in het opgestelde schema?
- Van welke effecten verwachten de deelnemers dat ze tot grote verandering (in Brede welvaart) gaan leiden?
- Welke onderwerpen komen minder naar voren? Zijn er thema's onderbelicht? Is daar een verklaring voor? Kan dit bijvoorbeeld komen door missende expertise van aanwezigen?

Aandachtspunten onderzoek

Gespreksleider vraagt deelnemers wat de provincie verder uit dient te zoeken om de verwachte effecten en relaties te onderbouwen.

- Dit geldt vooral voor relaties, waarvan de deelnemers een groot effect verwachten en/of er veel onzekerheid was over (de omvang van) het effect.
- Vraag na of er al studies of gegevens bekend zijn bij deelnemers over deze effecten.
- Welke effecten moeten gemonitord worden?
- Check op aanwezigheid aandachtspunten onderzoek op de 'parkeerflap'.

Aandachtspunten implementatie

Gespreksleider vraagt deelnemers wat de conclusies zeggen over de implementatie van de maatregel en de verdere invulling van het maatregelenpakket.

- Waar dient rekening mee gehouden te worden bij de invulling en implementatie van deze maatregel?
- Check op aanwezigheid mitigerende maatregelen op de 'parkeerflap'.
- Wat zou mogelijke interactie kunnen zijn met andere voorziene maatregelen?

Aandachtspunten flankerend beleid

Gespreksleider vraagt deelnemers naar mogelijkheden voor flankerend beleid van de provincie.

- Hoe kunnen negatieve effecten voorkomen of verminderd worden?
- Hoe kunnen positieve effecten behouden of versterkt worden?
- Check op aanwezigheid aandachtspunten flankerend beleid op de 'parkeerflap'.

Resultaat

- Hoofdconclusies
- Aandachtspunten voor onderzoek
- Aandachtspunten implementatie
- Aandachtspunten flankerend beleid

Stap 4: Afronding

Gespreksleider sluit bijeenkomst af, bedankt deelnemers en spreekt af wat vervolgstappen (bijvoorbeeld een volgende sessie) zijn.

- Check bij deelnemers of verwachtingen van de sessie, zoals besproken in stap 1, zijn waargemaakt.
- Maak duidelijk wat met de opgehaalde resultaten gedaan zal worden.

2.6 Uitwerking resultaten

De notulist (of een ander lid van de organisatiecommissie) werkt het verslag van de bijeenkomst uit tot de volgende producten:

Beschrijving maatregel: een beschrijving van de maatregel zoals die is gedefinieerd in de sessie, inclusief de aannames over implementatie en relatie tot andere maatregelen (wordt de maatregel samen met andere maatregelen genomen).

Ingevuld SEEA-schema per maatregel: een overzicht van relaties van de maatregel naar sociaal-economische effecten en hun verwachte doorwerking op de brede-welvaartthema's. De notulist kan vergelijkbare post-its samenvoegen tot één effect. Als er in de sessie nog geen pijlen tussen effecten getrokken zijn, kan de notulist dat doen op basis van het verslag.

Toelichting per maatregel: voor een maatregel of voor een maatregelpakket kunnen conclusies worden getrokken per brede-welvaartthema. Voor ieder van de gele blokken met het effect 'doorwerking op breder maatschappelijk niveau' van het thema kan worden aangegeven:

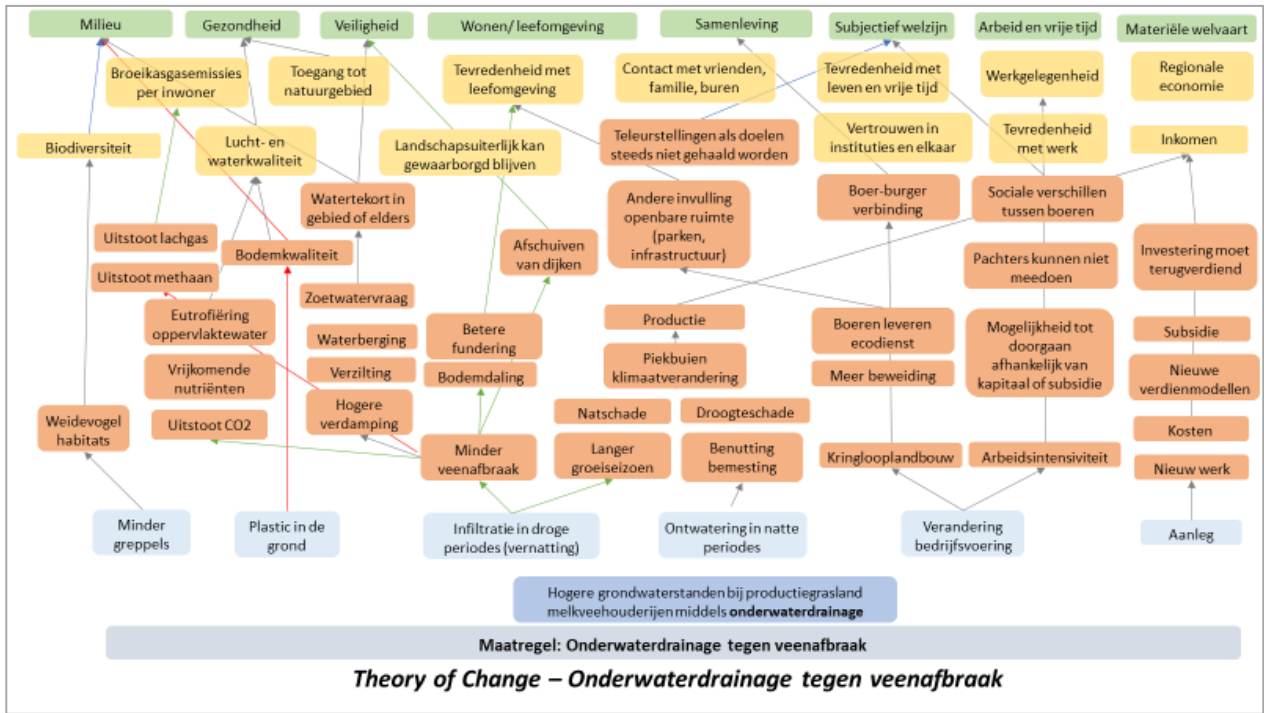
- In welke richting de 'doorwerking op breder maatschappelijk niveau' wordt beïnvloed door de maatregel: is het effect positief, neutraal, negatief of onbekend (volgens de experts)?
- Of het een groot effect is (volgens de experts).
 - Ja, effect is omvangrijk,
 - Nee, is niet omvangrijk,
 - Omvang is (nog) niet in te schatten
- Hoe zeker zijn de experts over richting en omvang van het effect. Als er onvoldoende kennis aanwezig is kan de provincie besluiten tot verdere onderbouwing van het effect (zie hieronder)

Als een maatregelpakket is behandeld in de sessies, kan van dit pakket, op basis van bovenstaande punten, het aantal maatregelen worden weergegeven dat een positief, neutraal, negatief of onbekend effect heeft op het brede-welvaartthema (analoog aan de taartdiagrammen in het rapport van Reinhard et al., 2022: blz. 30 en verder).

Aandachtspunten voor beleidsmaker: een beschrijving van startpunten voor vervolgstappen voor de provincie. Deze aandachtspunten zijn:

- Verdere onderbouwing: wat dient de provincie verder uit te zoeken om de relaties die de deelnemers verwachten te onderbouwen, bijvoorbeeld op basis van data en beschikbare onderzoeksrapporten. Verdere onderbouwing is vooral belangrijk als niet bekend is hoe de maatregel het brede-welvaartthema beïnvloedt.
- Implementeren maatregelen: waar kan de provincie rekening mee houden bij het concretiseren van de geanalyseerde maatregelen. Dit is met name van belang als een negatief effect wordt ingeschat.
- Flankerend beleid: welke mogelijkheden zijn er om verwachte negatieve effecten van de maatregel te verminderen of positieve effecten te versterken met flankerend beleid.

Figuur 2.9 geeft een voorbeeld van een ingevuld SEEA-schema, het resultaat van een sessie, op basis van de pilotsessie in Noord-Holland. Bijlage 2 geeft een voorbeeld van een SEEA-schema in powerpoint-format, om aan te passen, en een voorbeeld van de rapportage op basis van de hiervoor benoemde 'toelichting per maatregel' en 'aandachtspunten voor beleidsmaker'. Deze uitwerking kan de provincie als input gebruiken voor de rapportage aan LNV.

Figuur 2.10 Ingevuld SEEA-schema als resultaat van sessie

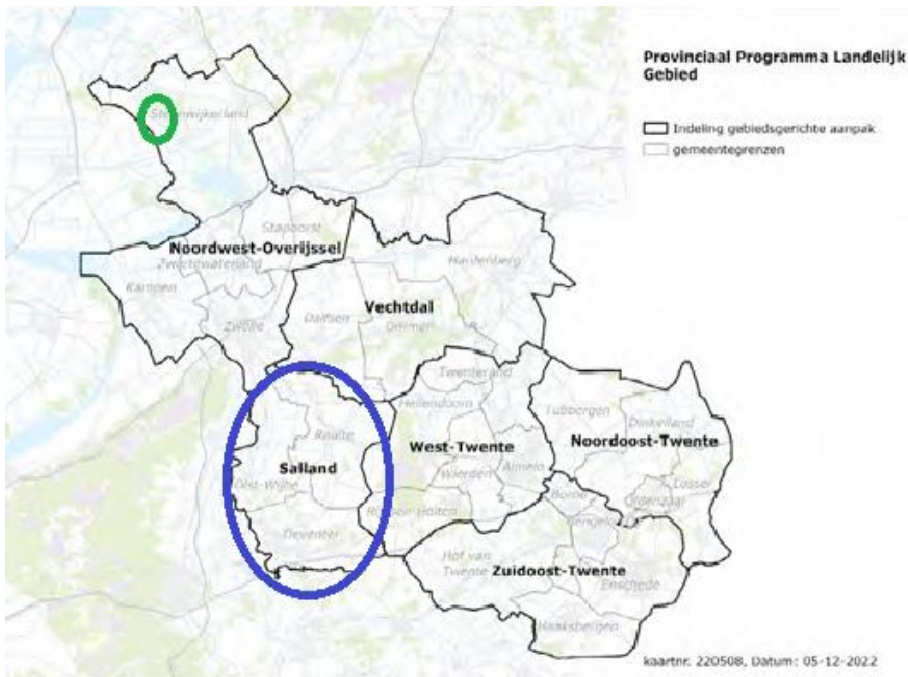
3 Achtergrond van de methode

3.1 Twee schaalniveaus

Voor het uitvoeren van de methode onderscheiden we twee niveaus, een hoger en lager schaalniveau. Het hogere schaalniveau komt overeen met het niveau van de gebiedsgerichte aanpak stikstof (GGA), ook wel GGA-niveau genoemd. Het lagere schaalniveau komt overeen met de deelgebieden zoals deze door de provincies worden ingedeeld voor het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Figuur 3.1 geeft voorbeelden van gebieden op beide schaalniveaus voor de provincie Overijssel, die beide onderdeel waren van de pilots: Salland als GGA-gebied en de Baarlingerpolder als deelgebied. De methode kan eventueel op een nog hoger schaalniveau worden toegepast, bijvoorbeeld provinciaal niveau. De te doorlopen stappen komen dan overeen met die op GGA-niveau.

De twee niveaus verschillen in hun doel, gerelateerd aan de fase waarin het gebiedsproces zich bevindt. Voor de sessies op hoger schaalniveau is het doel het inschatten van mogelijke sociaal-economische effecten van het beoogde provinciale maatregelenpakket, om mogelijk de samenstelling van het maatregelenpakket aan te passen en/of aanvullend provinciaal beleid te nemen. Voor de sessies op lager schaalniveau is het doel het inschatten van sociaal-economische effecten die de al voorziene maatregelen in het gebied met zich meebrengen, waarna de exacte invulling van de maatregel aangepast zou kunnen worden door de gebiedspartners of op effecten geanticipeerd kan worden. Daarnaast is een aanvullend doel op lager schaalniveau om beter inzicht te krijgen in de ervaring van sociaal-economische effecten in het deelgebied.

De sessie op GGA-niveau kan plaatsvinden wanneer de maatregelen voor het PPLG globaal zijn vastgesteld. Voor de sessie op deelgebiedsniveau is al een specifiekere invulling van de maatregelen in dat deelgebied vereist. Vanwege hun verschillende doelen en fases in het PPLG, verschillen de twee typen ook in precieze invulling van de sessies.

Figuur 3.1 Voorbeeld van GGA-gebied (Salland, in blauw) en deelgebied (Baarlingerpolder, in groen)

3.2 SEEA-schema's zijn gebaseerd op Theory of Change

In de methode wordt gewerkt met schema's, hierna SEEA-schema's genoemd. Deze zijn gebaseerd op de Theory of Change-methodiek (Vogel, 2012). De ToC methodiek is een gevalideerde en bekende methode die breed wordt toegepast in internationale ontwikkelingsprojecten, en meer recent voor het structureren van kennisontwikkeling: door onder andere het nationaal groeifonds (2023), de topsectoren (KIA LWV, 2022) en NWO (2023). Een Theory of Change is een manier om inzichtelijk te maken hoe activiteiten worden verondersteld te leiden tot impacts op maatschappelijk niveau. Het presenteert de mogelijke stapsgewijze ontwikkeling van één situatie naar een andere situatie. Enerzijds levert het een schematisch overzicht op van de logische stappen tussen ingreep en gevolgen. Anderzijds biedt het een aanpak om via dialoog verschillende inzichten te verzamelen over hoe en waarom verandering in een systeem zou kunnen optreden na een ingreep (Vogel, 2012).

In de gebiedssessies zijn de SEEA-schema's een middel om participatieve inventarisatie van de (mogelijke) sociaal-economische effecten van maatregelen te structureren. Tegelijkertijd zijn ze een product om over deze inventarisatie te kunnen communiceren. In de sessies worden deelnemers stapsgewijs gevraagd naar de mogelijke sociaal-economische effecten van de maatregelen die zij voorzien, hoe deze doorwerken op maatschappelijke thema's en welke aannames hieraan ten grondslag liggen.

3.3 Methode sluit aan bij brede-welvaartperspectief

De sociaal-economische effecten worden in kaart gebracht met behulp van het brede-welvaartperspectief, voortbouwend op de methode ontwikkeld in Reinhard et al. (2022). Brede welvaart is een (inter)nationaal geaccepteerd perspectief om het welzijn in de samenleving op een brede manier te meten en beschrijven (OECD, 2020). In Nederland wordt brede welvaart door het CBS jaarlijks gemeten en gedefinieerd als: 'Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven hier en nu en de mate waarin deze al dan niet ten koste gaat van die van latere generaties en/of van mensen elders in de wereld.' (CBS, 2022). Vanuit deze definitie onderscheidt het CBS brede welvaart in het 'hier en nu', 'later' (lange termijn effecten) en 'elders' (buiten Nederland). Voor de sociaal-economische effectenanalyse is de brede welvaart in het 'hier en nu' vanwege de tijdshorizon (korte en middellange termijn) en de ruimtelijke afbakening het meest relevant.

De acht thema's die het CBS gebruikt voor het beschrijven van brede welvaart in het 'hier en nu' staan in figuur 3.2. Deze thema's worden in de sessies en schema's gebruikt om te waarborgen dat de volledige breedte van sociaal-economische effecten wordt geïnventariseerd.

	Leefomgeving en wonen	Ervaren kwaliteit van de leef- en woonomgeving. Effecten zijn bijvoorbeeld kwaliteit leefomgeving, regionale ontwikkeling en landschappelijke kwaliteit.
	Arbeid en vrije tijd	Ontwikkeling van de werkgelegenheid en de arbeidsomstandigheden. Effecten zijn bijvoorbeeld werkgelegenheid, arbeidsmarkteffecten en arbeidsmarktomstandigheden.
	Materiële welvaart	Effecten die het besteedbaar inkomen beïnvloeden. Materiële welvaart geeft het effect op het inkomen van de ondernemer weer, maar ook de doorwerking hiervan op de betreffende sector. Effecten zijn bijvoorbeeld inkomen ondernemer, inkomen agrarische sector en inkomen andere ketenpartijen.
	Gezondheid	Gezondheidseffecten van individuen of groepen in termen van levensverwachting. Effecten zijn bijvoorbeeld stikstofoxiden en fijnstof en risico op zoonose.
	Samenleving	Een samenleving waaraan iedereen kan deelnemen en waarin mensen kunnen vertrouwen op elkaar is belangrijk voor goede welvaartsuitkomsten. Effect is bijvoorbeeld gemeenschapszin.
	Milieu	Schone lucht, water, grond en voldoende (gezonde) natuur en biodiversiteit zijn belangrijk voor het welzijn van mensen. Effecten zijn bijvoorbeeld lucht- en waterkwaliteit en broeikasgasemissies.
	Veiligheid	Ervaren veiligheid in de Nederlandse samenleving, en wordt beoordeeld via de mate waarin criminele activiteiten voorkomen. Veiligheid heeft een sterke koppeling met sociale cohesie. Effect is bijvoorbeeld de mate van criminele activiteiten (bijvoorbeeld via leegstand).
	Subjectief welzijn	Subjectief welzijn, in termen van geluk en tevredenheid met het leven, is gerelateerd aan verschillende factoren die betrekking hebben op de kwaliteit van leven. Effecten zijn bijvoorbeeld ervaren regie over het eigen leven (verplicht karakter van maatregel) en tevredenheid met het leven (zinvolle tijdsbesteding na invoering maatregel).

Figuur 3.2 Overzicht van de acht brede-welvaartthema's voor 'hier en nu'

Het werken met deze brede-welvaartthema's heeft als voordeel dat resultaten van deze methodiek kunnen aansluiten bij andere analyses die gebruikmaken van het brede welvaartsperspectief, zoals de Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS. De indicatoren die het CBS gebruikt voor de kwantitatieve metingen van brede welvaart zijn niet altijd toepasbaar in de context van maatregelen voor de transitie in het landelijk gebied. Denk bijvoorbeeld aan de indicator 'Overgewicht' voor het thema Gezondheid of 'Afstand tot café' voor het thema Wonen. Daarom is ervoor gekozen deze indicatoren niet één op één in de SEEA-schema's over te nemen, maar uit te gaan van veelgenoemde effecten in de pilotsessies en uit eerder onderzoek (Reinhard et al., 2022). Tabel 3.1 geeft weer welke CBS indicatoren mogelijk wel aansluiten bij effecten die vaak voorkomen in de SEEA-schema's.

Tabel 3.1 Effecten in SEEA en indicatoren uit CBS Regionale Monitor Brede Welvaart per thema

Thema	Effecten in SEEA	Mogelijk passende indicator CBS Regionale Monitor Brede Welvaart	
Welzijn	Regie over eigen leven	Tevredenheid met het leven	
		Tevredenheid met vrije tijd	
Materiële welvaart	Inkomen boeren	Mediaan besteedbaar inkomen	
	Inkomen keten	Bruto binnenlands product	
Gezondheid	Risico op zoönose	Ervaren gezondheid	
	Areaal natuur (overlap met thema Milieu)	Natuurgebied per inwoner	
	Lucht- en waterkwaliteit (overlap met thema Milieu)		<i>Zie thema Milieu</i>
			Overgewicht
			Levensverwachting bevolking
		Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen	
Arbeid en vrije tijd	Arbeidsomstandigheden		
	Vrije tijd	Tevredenheid met vrije tijd	
	Werkgelegenheid		Nettoarbeidsparticipatie
			Brutoarbeidsparticipatie
			Hoogopgeleide bevolking
			Werkloosheid
			Vacaturegraad
		Tevredenheid met reistijd van en naar het werk	
Leefomgeving/Wonen	Kwaliteit leefomgeving	Tevredenheid met woonomgeving	
		Tevredenheid met woning	
		Afstand tot openbaar groen	
		Natuurgebied per inwoner	
	Landschappelijke kwaliteit	Natuur- en bosgebieden	
	Regionale ontwikkeling		Afstand tot sportterrein
			Afstand tot basisschool
		Afstand tot café e.d.	
Samenleving	Gemeenschapszin	Contact met familie, vrienden of buren	
	Verdeling lusten en lasten	Vrijwilligerswerk	
		Vertrouwen in instituties	
Veiligheid	Ongewenste activiteiten/Criminaliteit	Vertrouwen in anderen	
		Aantal ondervonden delicten	
		Geregistreerde misdrijven	
		Vaak onveilig voelen in de buurt	
Milieu	Explosiegevaar	Arbeidsomstandigheden	
	Luchtkwaliteit	Emissies van fijnstof naar lucht	
	Waterkwaliteit	Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	
	Klimaatdoelen/Uitstoot broeikasgassen	Broeikasgasemissies per inwoner	
	Areaal natuur		Natuurgebied per inwoner
			Natuur- en bosgebieden
		Kwaliteit van zwemwater kustwateren	

4 Aandachtspunten bij gebruik methode

Dit hoofdstuk presenteert enkele aandachtspunten voor provincies, op basis van ervaringen opgedaan in de vier pilots, die de methode laten aansluiten op hun provinciale proces.

4.1 Gespreksprotocol biedt handvaten, aanpassing in sessies mogelijk

Het gespreksprotocol komt tot op zekere hoogte overeen met de definitie in de van Dale: 'tot in detail geregeld programma'. Het beschrijft de stappen om tot een inzicht te komen van de sociaal-economische effecten van maatregelen in de integrale gebiedsaanpak en geeft toelichting en uitleg hoe deze stappen kunnen worden doorlopen. Het schrijft echter niet exacte outputs en de verdere verdieping van de analyse voor. Dit is namelijk gebiedsspecifiek maatwerk, terwijl het protocol inpasbaar moet zijn in de provinciale Integrale Gebiedsaanpak, die per provincie kan verschillen. Ook hangt invulling van de processtappen af van de dynamiek en energie van de groep deelnemers in een sessie. Het is dan ook goed mogelijk om stappen op een iets andere wijze te doorlopen dan het protocol voorschrijft, bijvoorbeeld door meer of minder tijd te nemen voor een aspect. Een voorbeeld hiervan is het trekken van en kleur geven aan de pijlen in de schema's: als dit bij de deelnemers weerstand oproept, kunnen relaties beschreven worden in plaats van in het schema ingekleurd. De fasering in het gebiedsproces is bepalend welke uitwerking en diepgang van het gespreksprotocol het best past in het proces. Het protocol biedt enkele opties om stappen eenvoudiger uit te voeren (of juist verder uit te werken).

4.2 Gespreksprotocol sluit aan bij verschillende stadia in de beleidsvorming

Het voordeel van dit protocol is dat het voor verschillende uitwerking van de maatregelen kan worden toegepast. Als de maatregel nog globaal is beschreven, kan het protocol worden ingezet om mogelijke sociaal-economische effecten te identificeren. Als meer kennis over de effecten is verzameld kan het protocol worden ingezet voor afweging tussen verschillende maatregelen om het doel te bereiken. Bij een concrete maatregel en toepassing in een afgebakend gebied kan het protocol verder worden ingevuld en de effecten nader worden gespecificeerd, zodat het een rol speelt in de implementatie van maatregelen. Op deze manier is de methode van toegevoegde waarde in verschillende stadia van beleidsvorming: zowel in een vroeg stadium van het kiezen en vormgeven van maatregelen, als in een verder gevorderd stadium van implementatie van maatregelen.

4.3 Maak een combinatie van deelgebiedsanalyses en GGA-analyses

Maatregelen kunnen een beperkt effect hebben in een deelgebied. Als alle deelgebieden hetzelfde effect laten zien, kan het effect alsnog groot zijn. Een voorbeeld is de relatie tussen afname van het aantal landbouwbedrijven en het voorzieningenniveau. Een landbouwbedrijf dat ophoudt met veehouderijactiviteiten zal het voorzieningenniveau niet meteen doen veranderen. Als dit effect ook optreedt bij aangrenzende deelgebieden, kan dit gebied overstijgend wel tot verandering van het voorzieningenniveau leiden.

Het is daarom raadzaam om bij analyse van een maatregel die in verschillende deelgebieden voorkomt de effecten ook op hoger schaalniveau te analyseren. Dit om te voorkomen dat effecten die op een kleine schaal verwaarloosbaar lijken, niet voldoende worden meegenomen bij aggregatie van de deelgebieden.

Andersom kunnen GGA-analyses sommige effecten die op deelgebiedsniveau spelen misschien over het hoofd zien. Daarom wordt provincie aangeraden zowel deelgebiedsanalyses als GGA-analyses uit te voeren.

4.4 Onderbouwing van effectrelaties

Idealiter identificeren de deelnemers een effectrelatie en kan die daarna (wetenschappelijk) worden onderbouwd. In de pilotsessies hebben we enkele keren getest in hoeverre de effectrelaties al tijdens de sessie kwantitatief kunnen worden onderbouwd. De ervaring is dat effectrelaties in de onderkant van het schema (fysieke veranderingen op bedrijfsniveau, en directe gevolgen in het gebied, zie figuur 2.2) beter kunnen worden geduid in enigszins kwantitatieve termen (positief effect versus negatief effect, groot versus klein effect) dan hoger in het schema. Hoger in het schema is meer informatie nodig over de invulling van de maatregel in het gebied en is het effect van steeds meer andere zaken afhankelijk. Wel kan in veel gevallen worden geduid in welk geval een effect positiever zal uitvallen dan in een ander geval, op basis van de besproken aannames en onderbouwing in de sessie. Deze informatie geeft de provincie input bij de keuzes die gemaakt worden in het verder uitwerken van de maatregelen en welke relaties nader onderzocht kunnen worden wanneer de maatregelen concreter zijn ingevuld.

Voor belangrijke of veel voorkomende kennisleemtes kan onderbouwing van de effecten via een onderzoek worden verkregen. Voor zo'n onderzoek kan het handig zijn als provincies gezamenlijk onderzoek uitzetten. Over het algemeen zal de doorwerking van effecten naar het fysieke domein (het linkerdeel van het SEEA-schema, zie figuur 2.4) al relatief goed onderbouwd zijn, omdat deze effecten van belang zijn voor het bereiken van de doelen van de maatregel, die vaak fysiek zijn (bijvoorbeeld stikstofreductie of klimaatmitigatie). Voor de effecten in het economische domein (het rechterdeel van het SEEA-schema, zie figuur 2.4) kan vanaf juli 2023 een studie van Wageningen Economic Research in opdracht van LNV worden gebruikt waarin de perspectieven van blijvende landbouwbedrijven zijn bepaald.

Voor onderbouwing van de effecten in het maatschappelijk domein (in het midden van het SEEA-schema, figuur 2.4) kunnen deels de onderbouwing van de effecten in de nationale analyse van Reinhard et al. (2022) worden gebruikt. Een aandachtspunt hierbij is dat de effecten grofweg in het midden van het schema, op het maatschappelijke domein, gedeeltelijk wordt bepaald door hoe mensen een effect ervaren. Een voorbeeld is de komst van 'nieuwe plattelandbewoners' uit andere delen van Nederland. De mensen die nieuw in het gebied komen wonen, zullen dat naar alle waarschijnlijkheid als positief effect beoordelen. Door de autochtone bevolking wordt het soms beschouwd als een negatief effect op de sociale cohesie. Dit type effecten kan niet objectief gekwantificeerd worden maar is wel van belang kwalitatief te beschrijven.

Bij de provincies bestaat behoefte aan kwantitatieve informatie om de nul-situatie scherp te krijgen. Hiervoor wordt soms informatie gebruikt uit de provinciale monitor Brede Welvaart (bijvoorbeeld, Overijssel, 2022). Deze nulmeting (van bijvoorbeeld 2021) dient niet verward te worden met het concept van 'autonome ontwikkeling'. Deze laatste beschrijft de toekomstige ontwikkeling van het gebied als de maatregel niet wordt uitgevoerd, bijvoorbeeld in het jaar 2030.

4.5 Deel kennis en ervaringen tussen provincies voor efficiëntie en consistentie

Een aanbeveling is om via het IPO een 'intervisiegroep' te vormen, die bijeenkomt om van elkaar leren door ervaringen met het gesprekprotocol te delen en SEEA-schema's uit te wisselen. Zo kan een consistente toepassing van de SEEA-methode worden bereikt, door middel van het delen van ervaringen, of het organiseren van peer review van toepassing van het protocol en van het uitwerken van de resultaten. Een consistente aanpak van het protocol heeft als voordeel dat provincies tussenproducten kunnen uitwisselen en

gezamenlijk verdiepend onderzoek kunnen uitzetten. Ook zorgt het voor vergelijkbare resultaten van sociaal-economische effecten van maatregel(pakketten). Ook kan op basis van de ervaringen in provincies een update het protocol nodig blijken te zijn

4.6 Mogelijke vervolgstappen

Aan de hand van de producten van het protocol kan een rapportage voor LNV of IPO worden opgesteld. Het is aan de provincies en het ministerie van LNV om daar (gezamenlijk) invulling aan te geven. Zoals hiervoor benoemd, het protocol kan worden toegepast op verschillende schaalniveaus, samenhangend met de mate van uitwerking van de maatregelen. Dit maakt een stapsgewijze (iteratieve) rapportage mogelijk.

In het protocol wordt niet gestreefd naar een kwantitatieve weergave van de sociaal-economische effecten op de Brede-welvaartthema's. In de huidige fase van de gebiedsgerichte aanpak ligt nadruk meer op het gesprek met alle deelnemers en het identificeren en duiden van effecten. In een volgende fase, als meer bekend is over de maatregelen, kan alsnog worden onderzocht of en hoe de effecten meer kwantitatief kunnen worden weergegeven.

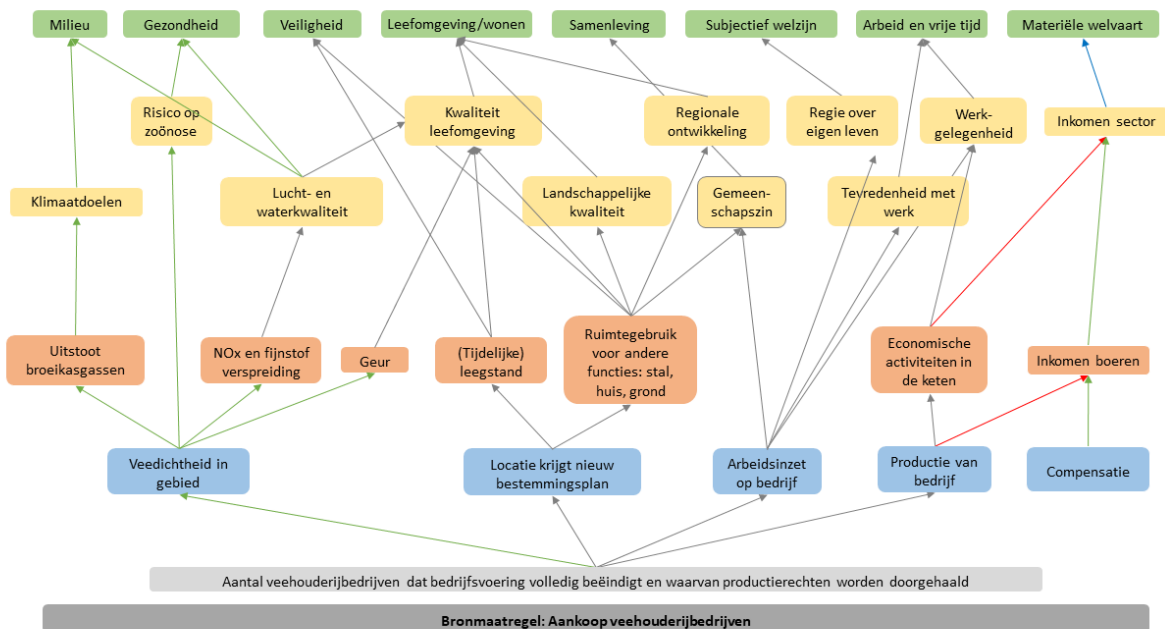
Bronnen en literatuur

- CBS (2022). Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2022. Den Haag. Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Vogel, I. (2012). Review of the use of 'Theory of Change' in international development. London: DFID.
- Horlings, E. en J.P. Smits (2019). Conceptueel kader voor een regionale Monitor Brede Welvaart.
- KIA LWV (2023). <https://kia-landbouwwatervoedsel.nl/wp-content/uploads/Schemas-Theory-of-Change.pdf>
- Nationaal Groeifonds (2022). Handreiking economische effecten Ten behoeve van de voorstelontwikkeling ronde 3 (2023) <https://www.nationaalgroeifonds.nl/documenten/richtlijnen/2022/10/21/handreiking-economische-effecten>
- NOW (2023). <https://www.nwo.nl/cases/hoe-kom-je-tot-impact-van-onderzoek-trends-en-triggers-vanuit-het-food-business-research>
- OECD (2020). How's Life? 2020: Measuring Well-being, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9870c393-en>.
- Overijssel (2022). <https://www.overijssel.nl/nieuws/meting-brede-welvaart-in-overijssel> (bezoekt in maart 2023)
- Reinhard, S., R. Jongeneel, M. van Alphen, L. Vissers, M. Selten, R. Michels, C. de Vries (2022). Doorwerking Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering; Sociaal-economische analyse van bron- en natuurherstelmaatregelen. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2022-019.

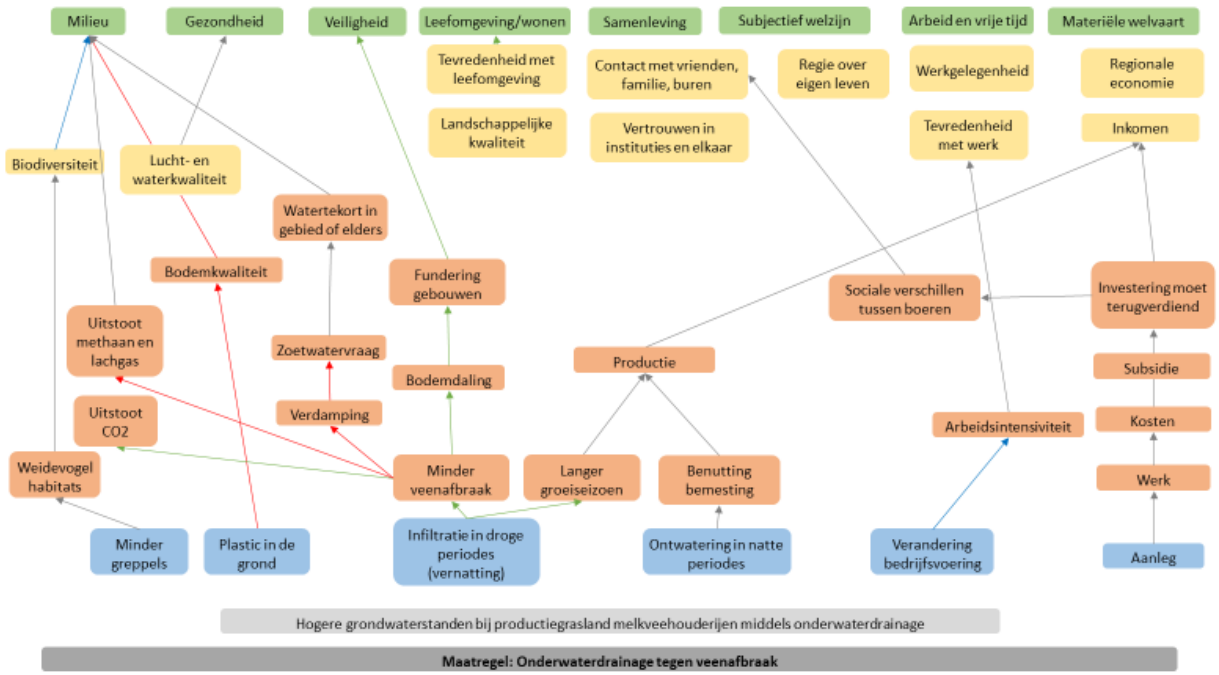
Bijlage 1 Sjablonen voor SEEA-schema's input voor sessies

Sjablonen voor GGA niveau

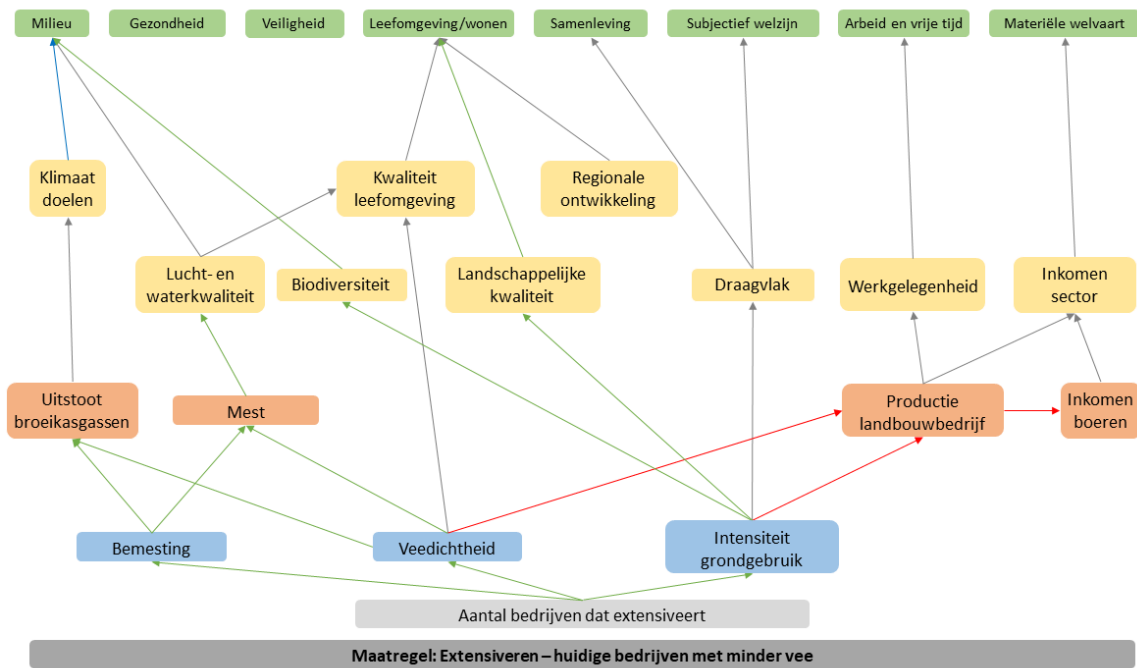
1. Aankoop veehouderijbedrijven
2. Onderwaterdrainage tegen veenaafbraak
3. Extensivering

Bijlage B1.1 Sjabloon Aankoop veehouderijbedrijven (GGA niveau)

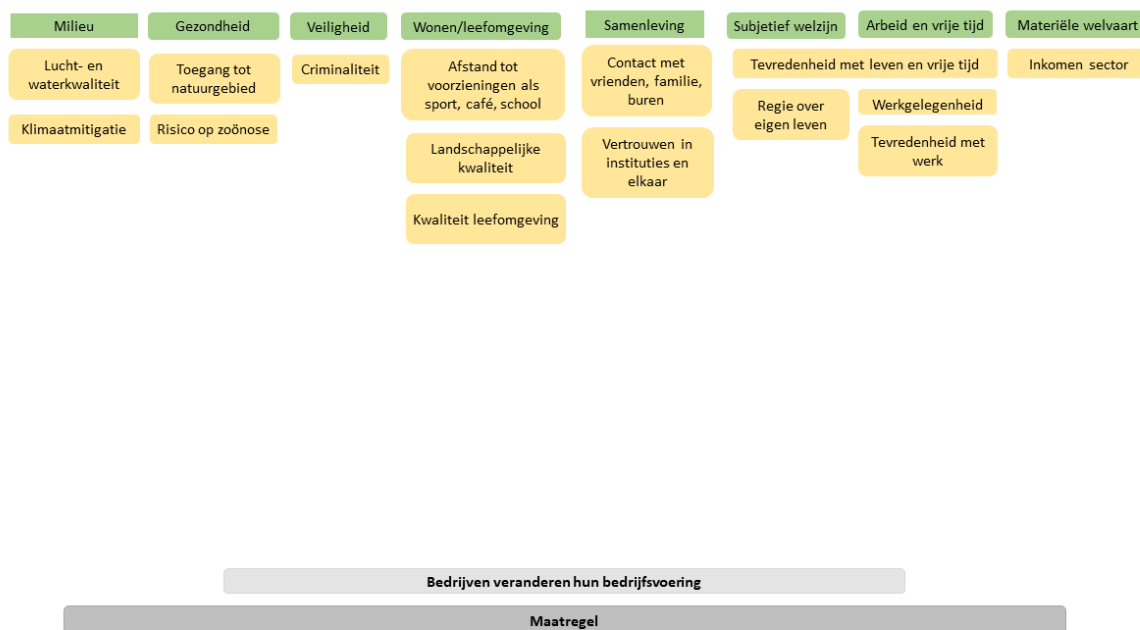
Bijlage B1.2 Sjabloon Onderwaterdrainage tegen veenafbraak (GGA niveau)

Bijlage B1.3 Sjabloon Extensiveren (GGA niveau)

Sjabloon voor deelgebiedsniveau

Niet vooraf ingevuld voor maatregel. Hangt af van afgestemde maatregelpakket in gebiedsproces.

Bijlage B1.4 Sjabloon voor deelgebiedsniveau

Bijlage 2 Uitwerking van de resultaten: een voorbeeld

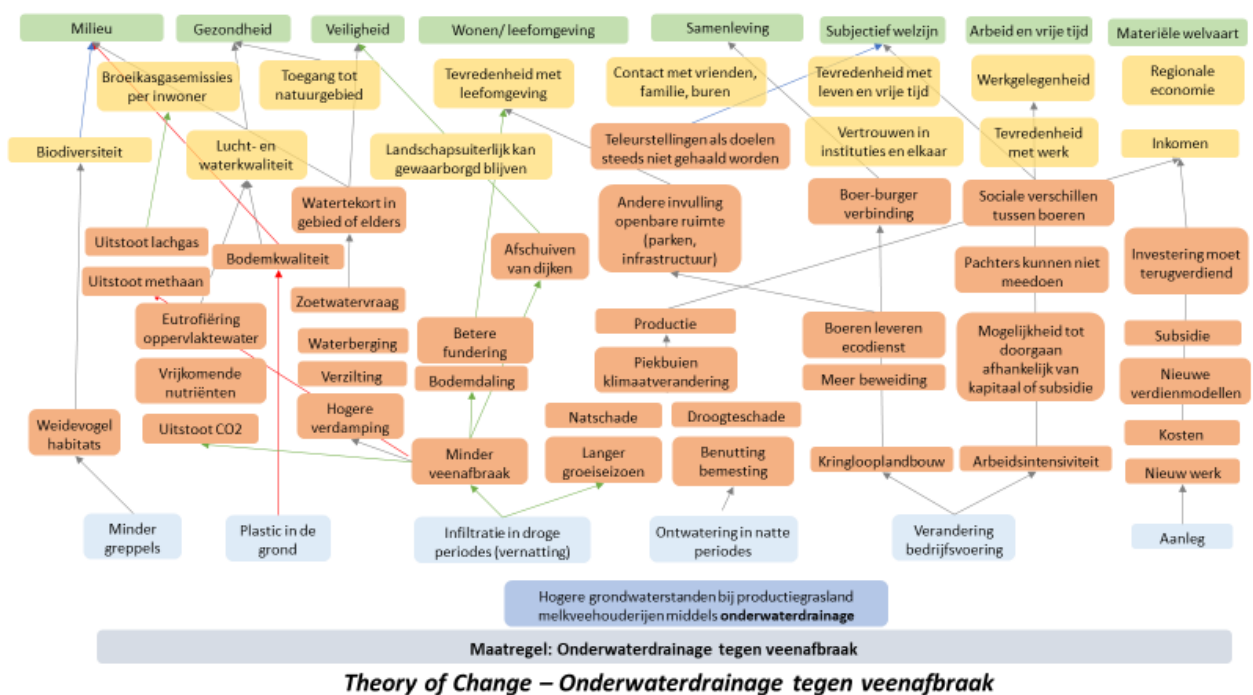
Maatregel 1: Vernatting

Afbakening maatregel ter discussie:

Hogere grondwaterstanden bij productiegrasland melkveehouderijen middels onderwaterdrainage.

5

Figuur B2.1 Ingevuld SEEA-schema als resultaat van sessie

Conclusies schema

- Milieu: Effecten van de maatregel voor het milieu zijn overwegend positief. Effecten biodiversiteit hangen af van uitwerking maatregel, de emissie van broeikasgassen gaat omlaag.
- Gezondheid: Effecten van de maatregel op gezondheid zijn nog niet te duiden. Afhankelijk van nog onbekende effecten op bodem- water- en luchtkwaliteit
- Veiligheid: Effecten van de maatregel op veiligheid zijn positief door beter dijkbehoud.
- Leefomgeving en wonen: Effecten van de maatregel op leefomgeving en wonen zijn positief. Door de maatregel kan het landschap behouden worden. Daarnaast ontstaat minder schade aan o.a. funderingen.
- Samenleving: Effecten van de maatregelen op de samenleving kunnen zowel positief als negatief zijn. Positief effect kan plaatsvinden wanneer duidelijk wordt gecommuniceerd over beleidsplannen en de bijdrage van de boer aan landschap. Aan de andere kant kunnen sociale verschillen tussen boeren negatief bijdragen aan de sociale cohesie.

Conclusies schema (vervolg)

- Welzijn: De effecten van de maatregel op het subjectieve welzijn van inwoners zijn neutraal of negatief. Wanneer doelen herhaaldelijk niet worden gehaald leidt dit tot teleurstelling.
- Arbeid: Effecten van de maatregel op arbeid kunnen positief en negatief zijn. De veranderde bedrijfsvoering is arbeidsintensiever. Dit kan leiden tot meer werkgelegenheid in de regio (positief) maar ook tot meer stress bij de ondernemer (negatief).
- Materiële welvaart: Effecten van de maatregel op materiële welvaart is nog onbekend, omdat dit sterk afhankelijk is van de invulling van de maatregel. Het inkomen van de boeren hangt af van de compensatie die zij krijgen voor de maatregel, bv. subsidie, carbon credits, groenblauwe dienst, en van de leencapaciteit die zij hebben.

Figuur B2.2 Voorbeeld van uitwerking conclusies op basis van de sessie en het SEEA-schema

Aannames en onderbouwing schema

- Op de lange termijn (2050) kan niet gegarandeerd worden of deze vorm van landbouw hier kan blijven bestaan.
- Autonome ontwikkeling zou zijn dat het landschap verandert door bodemdaling, dat ga je tegen met deze maatregel. Behoud van landschap is dus bijzonder.
- Het effect van de maatregel hangt af van hoe het klimaat zich ontwikkelt: bij droge zomers is het voordeel groter.
- Zonder subsidie voor de investering komt er sowieso geen drainage in de grond. Zelfs als de investering de boer nul euro kost is er niet een significant positief effect op diens inkomen. De bedoeling van de investering is niet economisch, die doe je voor het klimaat.

Aandachtspunten voor beleidsmaker

Dit dient nog verder uitgezocht en onderbouwd te worden:

- Effect op inkomen boer, hangt erg af van de compensatie.
- Hoe past de energieopgave in dit beleid?

Hiermee moet rekening gehouden worden bij maatregel-implementatie:

- De maatregel moet niet op alle percelen tegelijk worden ingevoerd zodat boeren kunnen switchen in een nat jaar.
- Neem klimaatscenario's in overweging in het proces, effect van maatregel is daarvan afhankelijk.

Aandachtspunten voor flankerend beleid:

- Waterbeheer is een professie. Waterschap moet assisteren. Wellicht hebben boeren er extra opleiding voor nodig.
- Als je subsidies of carbon credits of groenblauwe diensten kan koppelen aan peilopzet, dan kan het economische voordeel voor de boer groter worden dan netto nul.

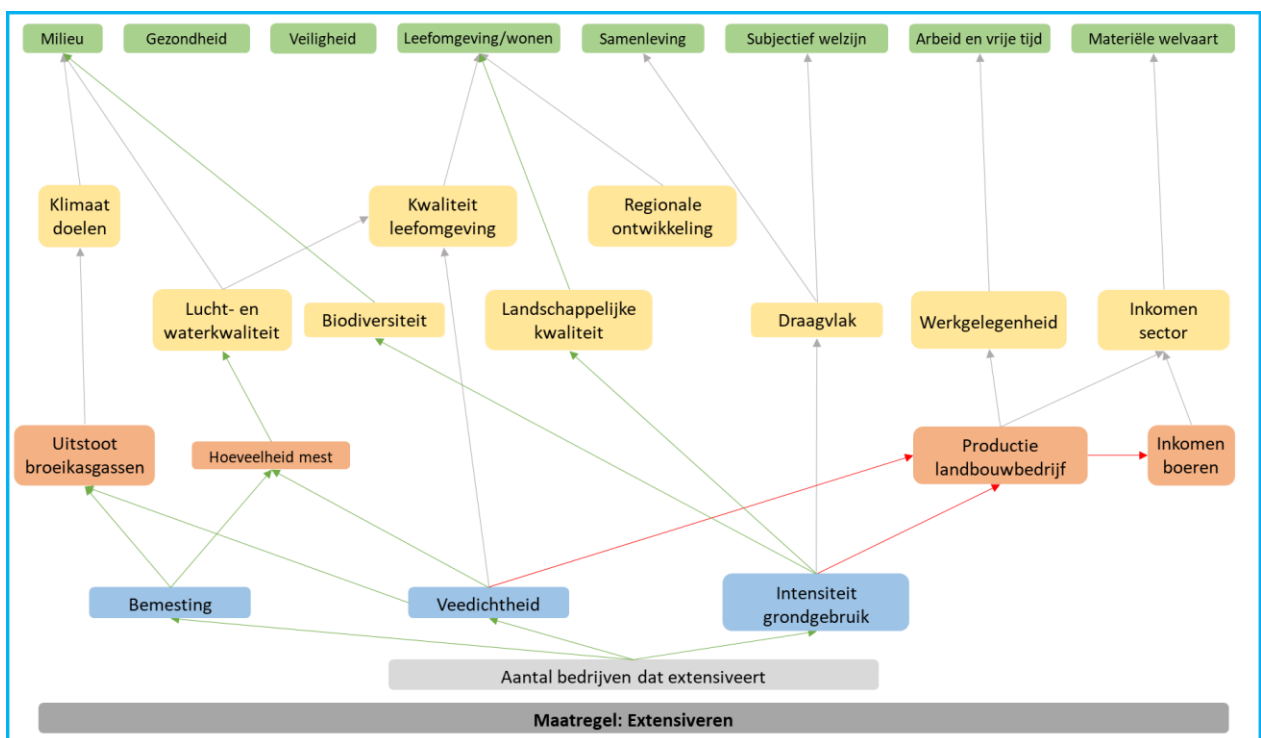
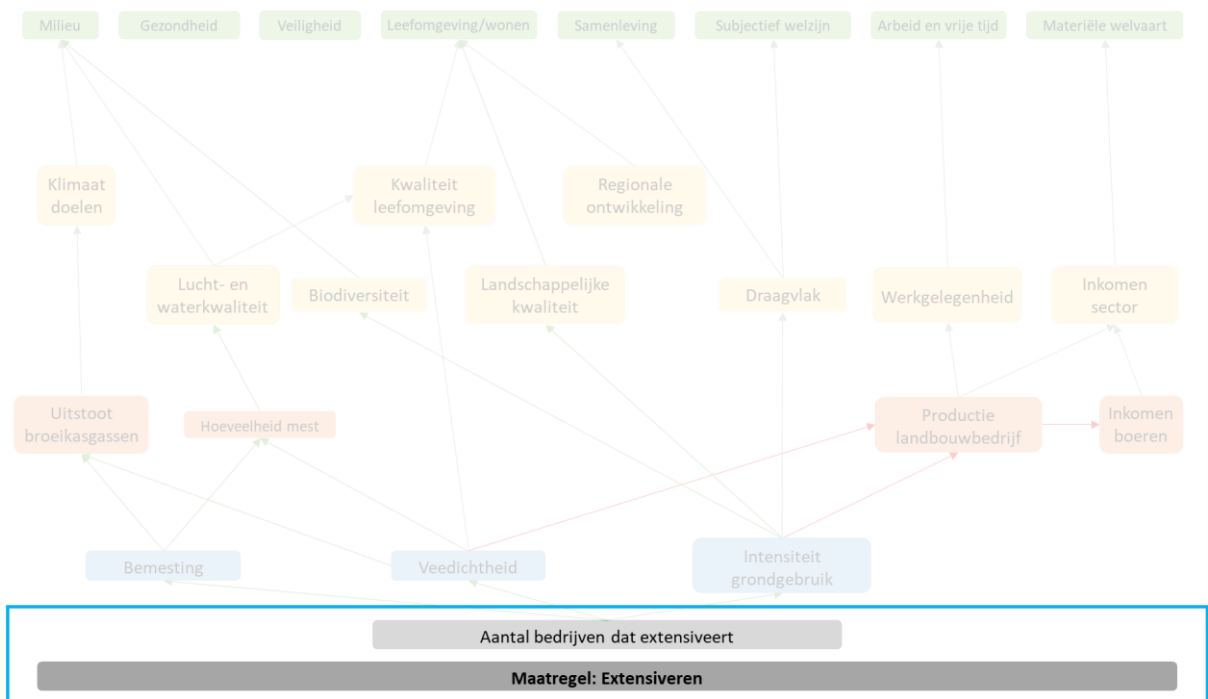
Figuur B2.3 Voorbeeld van uitwerking aannames, onderbouwing en aandachtspunten voor beleid op basis van de sessie en het SEEA-schema

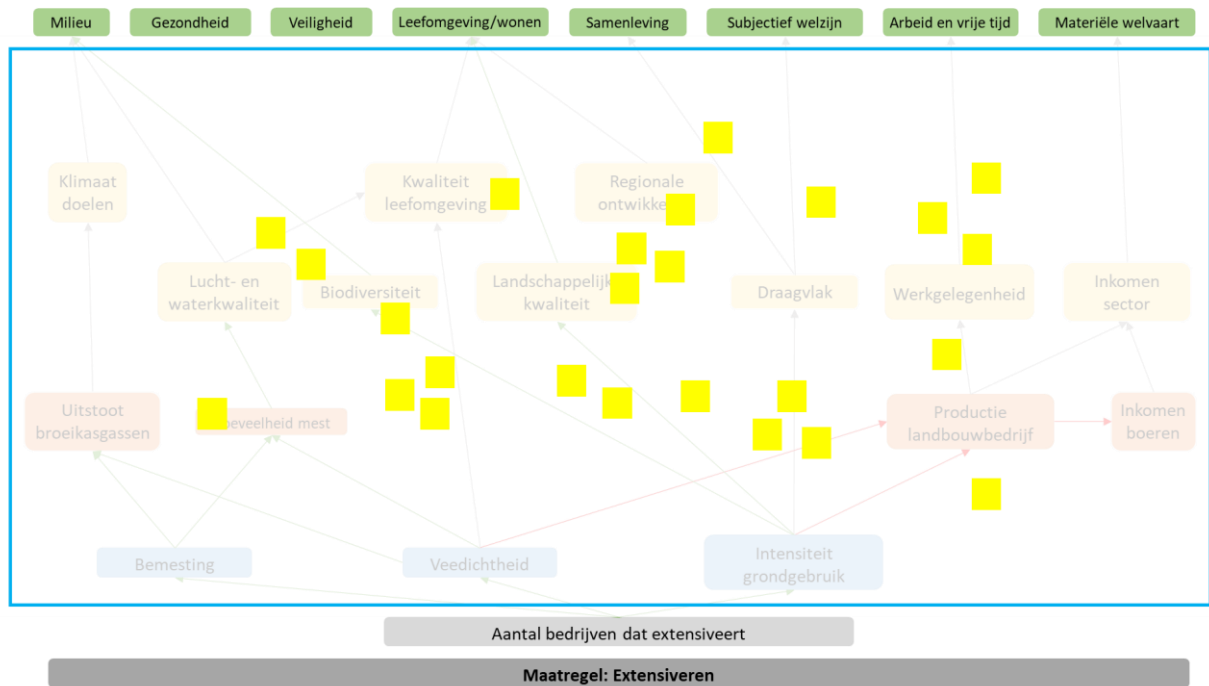
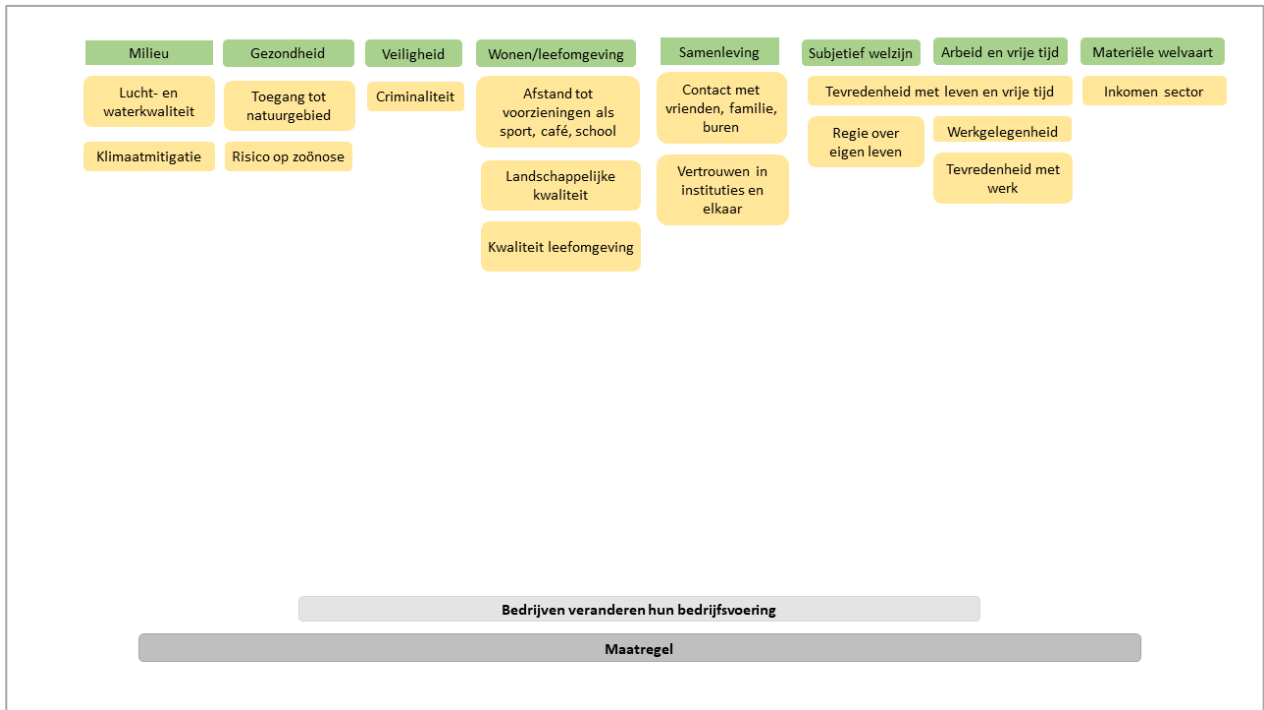
	<p>Leefomgeving en wonen</p>	<p>De effecten van de maatregelen op de kwaliteit van de leefomgeving zijn (positief/neutral/negatief). De tevredenheid met de woonomgeving neemt voor ... toe en voor ... af. De maatregelen hebben geen effect op/leiden tot grotere afstand tot basisvoorzieningen, zoals basisschool, café, winkel, sportvoorzieningen, etc. De landschappelijke kwaliteit van het gebied gaat er door de maatregelen op (vooruit/achteruit). Voorbeelden in het gebied zijn (silo's/heggen/windmolens/zonneweiden/bio installaties/natuur,)</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn:</p>
	<p>Arbeid en vrije tijd</p>	<p>De effecten van de maatregelen voor arbeid en vrije tijd zijn (positief/neutral/negatief). De werkgelegenheid neemt op basis van de maatregelen (af/toe). Daarbij zijn nieuwe invullingen voor werkgelegenheid (aanwezig/mogelijk/niet mogelijk), zoals ...</p> <p>De verwachting is dat werkgelegenheid afneemt bij de volgende beroepsgroepen:...</p> <p>Werkgelegenheid kan toenemen bij de volgende groepen... De nettoarbeidsparticipatie gaat naar verwachting (omhoog/omlaag/gelijk).</p> <p>Mensen krijgen naar verwachting (meer/minder) vrije tijd. Dit wordt als (positief/neutral/negatief) ervaren. De reistijd naar het werk wordt (groter/kleiner).</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn:...</p>
	<p>Materiële welvaart</p>	<p>Het effecten op materiële welvaart is (positief/neutral/negatief). De inkomens van (boeren/leveranciers) gaan naar verwachting (vooruit/achteruit). Dit kan (wel/niet) gecompenseerd worden met maatregelen, zoals ...</p> <p>Dit gebied heeft (wel/geen) andere economische invulling.</p> <p>Het verdienvermogen van deze regio neemt door de maatregelen (toe/af). Dit mede laten onderbouwen door de studie van LNV/Wageningen Economic Research over verdienvermogen van agrarische keten, waarbij ook aandacht zal zijn voor nieuwe vormen van verdienvermogen voor landbouwers (studie verwacht juli 2023).</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>
	<p>Gezondheid</p>	<p>De effecten van de maatregelen voor gezondheid zijn (positief/neutral/negatief). Het risico op zoonose neemt (af/toe). De verandering in ervaren gezondheid wordt ingeschat als...</p> <p>Het areaal natuur neemt (af/toe). De lucht- en water kwaliteit neemt (toe/af).</p> <p>Gezondheid betreft ook langdurige ziekte of stress. In dit gebied is sprake van (toename/afname) van stress als gevolg van de maatregelen. Dat blijkt uit ...</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>
	<p>Samenleving</p>	<p>De effecten van de maatregelen op de samenleving zijn (positief/neutral/negatief)</p> <p>Het contact met familie, vrienden, burens wordt door de maatregelen beter/minder goed doordat</p> <p>Vertrouwen in de instituties wordt door de maatregelen (beter/minder) omdat ...</p> <p>Het vertrouwen in elkaar in de leefomgeving wordt door de maatregel (groter/kleiner).</p> <p>Dit komt door... Het vrijwilligerswerk wordt (meer/minder/eenvoudiger/lastiger), want</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>
	<p>Milieu</p>	<p>De effecten van de maatregelen voor het milieu zijn (positief/neutral/negatief)</p> <p>De luchtkwaliteit (Emissies van fijnstof/ammoniak naar lucht) wordt (beter/neutral/minder). De kwaliteit van het zwemwater in de binnenwateren in het gebied wordt (beter/gelijk/minder) door de maatregelen. Dit komt door ... De klimaatdoelen (CO₂-emissie) worden door de maatregelen (meer/minder/in gelijke mate) gehaald, doordat ...</p> <p>De afstand voor bewoners tot openbaar groen wordt door de maatregelen, naar verwachting, (groter/kleiner) bijvoorbeeld door. Het aantal natuur- en bosgebieden neemt (toe/gelijk/af).</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>

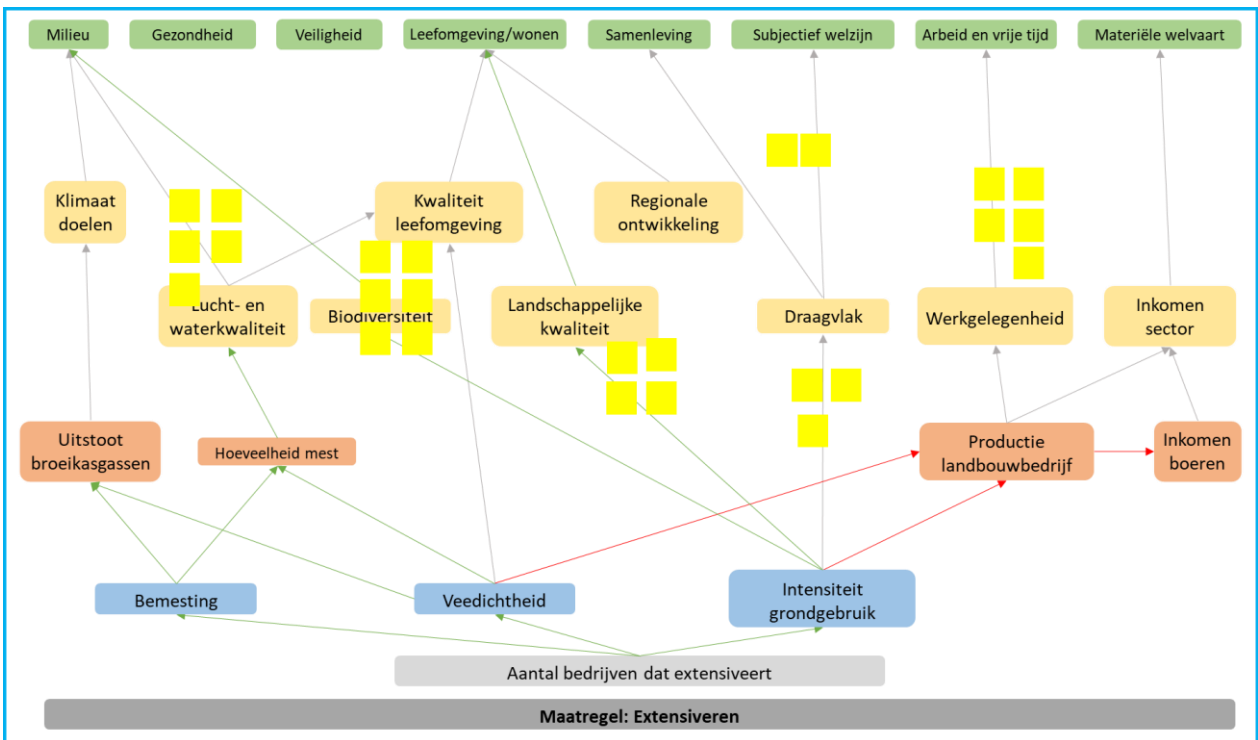
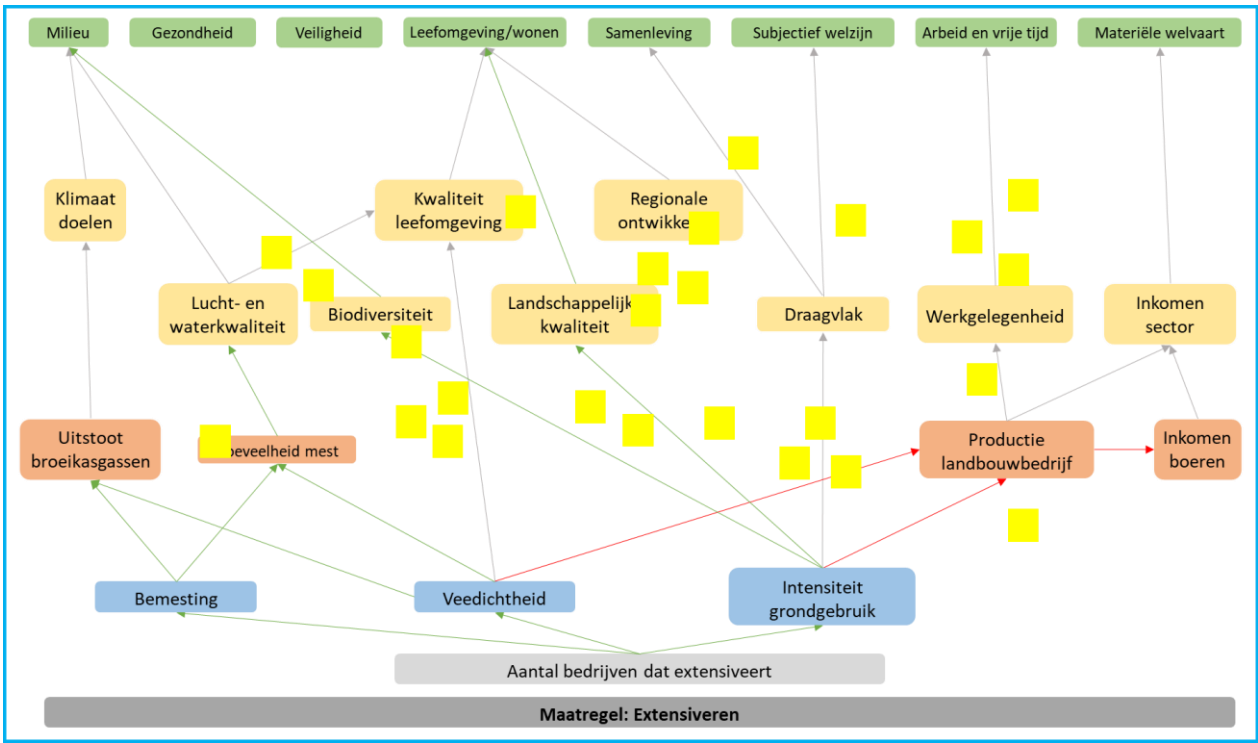
	Veiligheid	<p>De effecten van de maatregelen op (gevoel van) veiligheid zijn (positief/neutraal/negatief)</p> <p>Door de maatregelen wordt verwacht dat er werk is met (betere/slechtere/gelijke) arbeidsomstandigheden, namelijk neemt de afgelopen periode af/toe.</p> <p>De maatregel kan leiden tot (afname/toename) van het aantal geregistreerde delicten en misdrijven in dit gebied vanwege</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>
	Subjectief welzijn	<p>De effecten van de maatregelen voor gevoel van welzijn zijn (positief/neutraal/negatief).</p> <p>Mensen hebben het beeld (meer/minder) regie te hebben over het eigen leven, hun tevredenheid neemt (toe/af). Mensen krijgen meer/minder vrije tijd en zijn hier (meer/minder) tevreden over.</p> <p>Oplossingsrichtingen zijn: ...</p>

Figuur B2.4 Voorbeeld voor rapportage op basis van de resultaten van de sessie aan de hand van de acht brede-welvaartthema's

Bijlage 3 Grotere versies van de illustraties in het protocol

Bijlage 4 Presentatie voor introductie methodiek

Sociaal-economische effecten gebiedsmaatregelen

Sessie GGA-niveau / deelgebiedsniveau

maart 2023, Stijn Reinhard, Veerle Siegerink, Monica van Alphen

Wageningen Economic Research

Programma sessie vandaag

- Welkom & introductie
- Achtergrond en uitleg methodiek sociaal-economische impact
- Aan de slag met sociaaleconomische effecten (Theory of Change)
- Vervolg en planning

2

Sociaal economische impactmeting – nationaal niveau

- Wageningen Economic Research heeft sociaal-economische impactmeting van Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering uitgevoerd.
- Op basis van Brede Welvaart thema's: Milieu, Gezondheid, Wonen/leefomgeving, Veiligheid, Samenleving, Welzijn, Arbeid en Vrije tijd en Materiële welvaart
- Methodiek van Theory-of-Change

3

Sociaal economische effectenmeting

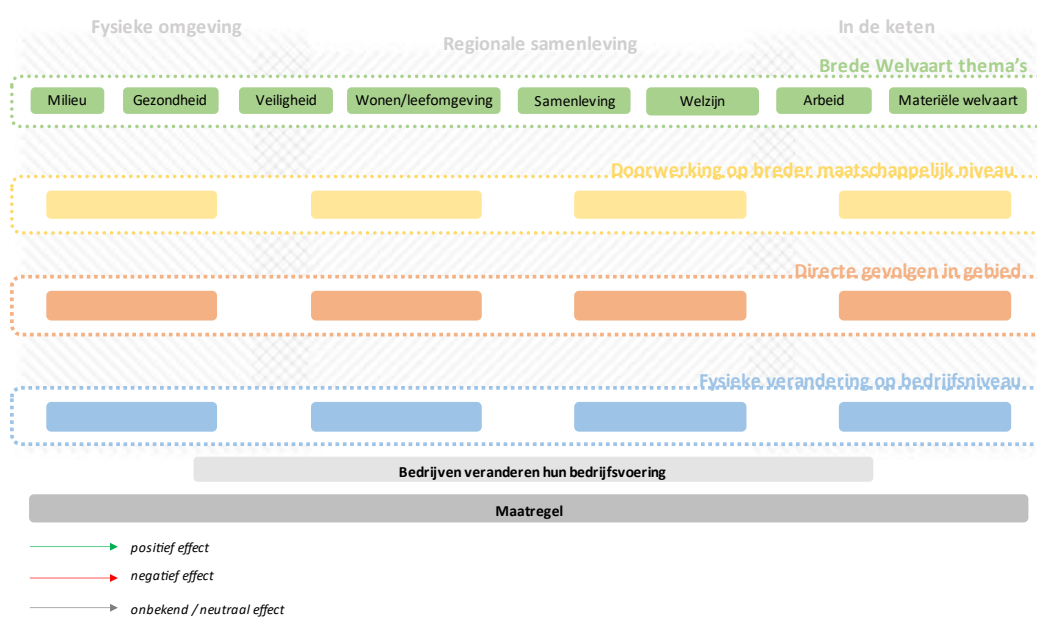
- Doel: Inschatting van de sociaaleconomische effecten van maatregelen op gebiedsniveau
- Methodie: Gesprekken aan de hand van Theory-of-Change aanpak

4

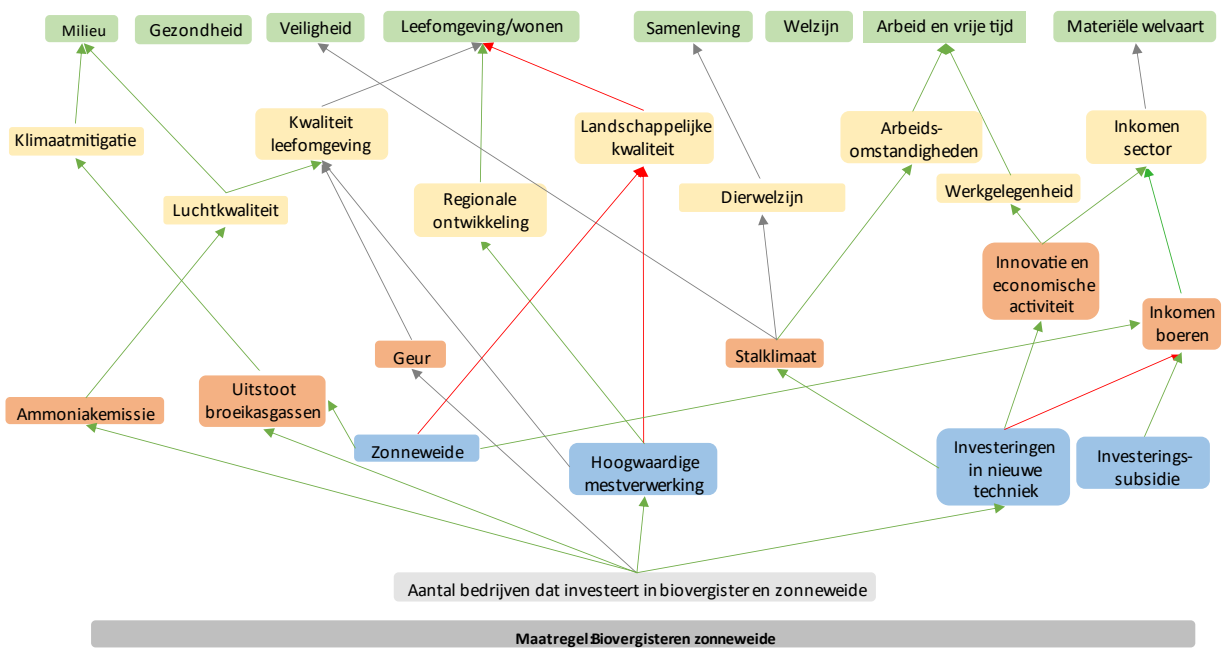
Wat is een Theory of Change?

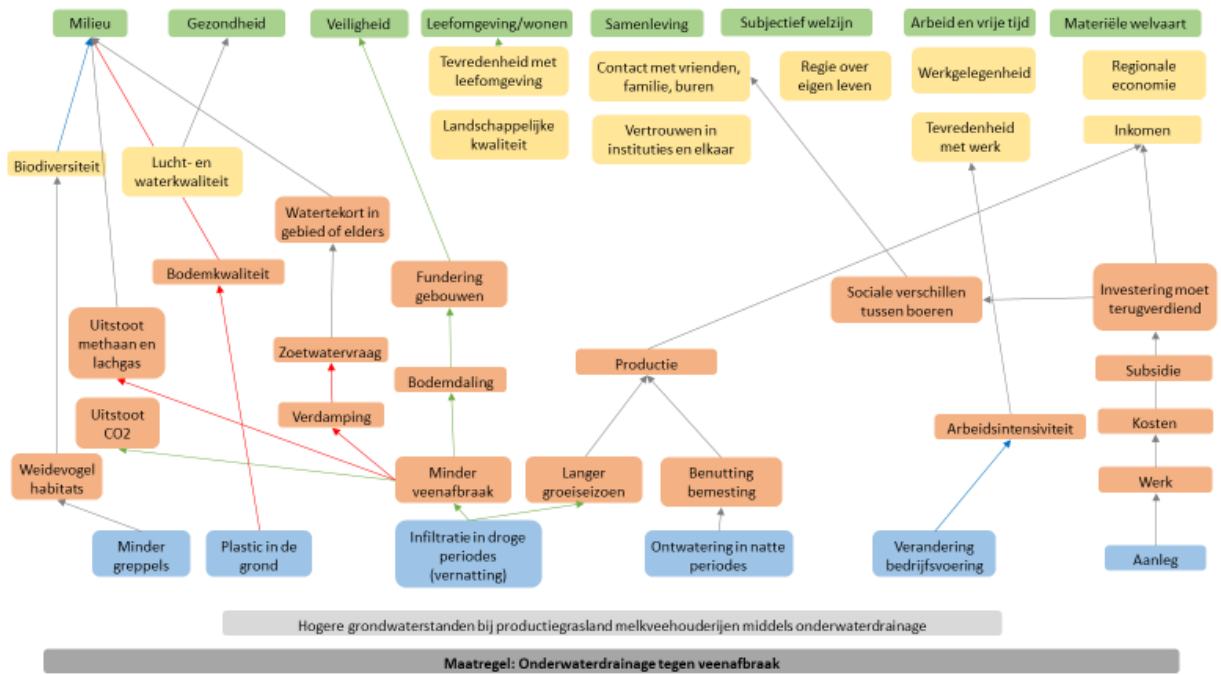
- Transitiepad met onderscheid tussen korte termijn (activiteiten) en lange termijn (impacts van activiteiten)
- Schematische weergave van verwachte (neven)effecten met aandacht voor verbinding tussen stappen
- Doel is om overzicht te geven in hoe ingrepen effect kunnen hebben op brede welvaartsthema's

Bedrijven veranderen hun bedrijfsvoering
Maatregel

Heeft u vragen?

Bedankt voor uw aandacht

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2023-052

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2023-052
ISBN XXXX

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

